

WWW.UNILIB.R

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

ИЗЛАЗИ ДВА ПУТ сваког месеца у свескама од 3 и више табана.
ЦЕНА ЈЕ: за Србију 12 ден., а за Црну Гору, Бугарску, Босну, Херцеговину, Аустро-Угарску, Румунију и Турску 15 ден. на годину

ПРЕТПАТА СЕ ШИЉЕ **управи државне штампарије,**
А РУКОПИСИ УРЕДНИШТВУ.

XXII СВЕСҚА

У БЕОГРАДУ, 30. НОВЕМБРА 1881.

ГОДИНА II

УКАЗИ ЊЕГОВОГ ВИСОЧАНСТВА

МИЛАН М. ОБРЕНОВИЋ IV

по милости божијој и вољи народа

КЊАЗ СРПСКИ

На предлог Нашег министра просвете и црквених послова, постављамо:

Јефту Ђорђевића, професора II ниже гимназије београдске, за директора и професора исте школе, и

Димитрија Алексијевића, професора ниже гимназије пиротске, за професора и директора исте школе.

Наш министар просвете и црквених послова нека овај указ изврши.

14. Новембра 1881. год.

У Београду.

Министар просвете и црквених послова,

Ст. Ђоваковић, с. р.

М. М. Обреновић, с. р.

Постављења наставника у средњим школама

Актом г. министра просвете и црквених послова постављени су:

Г. *Јосиф Маринковић* за учитеља нотног певања у Богословији, 10. Новембра о. г.

Г. *Рихард Ланге*, подинжињер округа књажевачког, за хонорарног учитеља цртања и краснописа у књажевачкој гимназијској реалци, 14. Новембра ове године.

Г. *Димитрије Андрејевић* учитељ моделисања у

Београдској реалци, за учитеља цртања и краснописа II ниже београдске гимназије, 16. Новембра о. г.

Г. *Љубомир Илић* учитељ телесног вежбања у београдској гимназији за предавача геометријског цртања у I нижој београдској гимназији, с тим, да предаје и телесно вежбање у првој нижој гимназији и гимназији београдској, 23. Новембра о. г.

Разрешења од дужности наставника средњих школа

Актом г. министра просвете и црквених послова разрешени су:

Г. *Светислав Вуловић*, професор Велике Школе, од предаваштва у Вишој Женској Школи, 12. Новембра о. г., по молби.

Г. *Никола Н. Поповић*, учитељ цртања II ниже гимназије београдске, 16. Новембра ове године, по молби.

Постављења наставника основних школа

Актом г. министра просвете и црквених послова постављени су:

У округу пожаревачком:

Г. *Коста Илић*, за заступника учитеља основне школе у Сигама, 16. Новембра о. г.

Г-ђа *Софија Војиновићка*, б. учитељка, за заступницу учитеља основне школе осаоничке, 23. Новембра ове године.

Премештаји наставника основних школа

Актом г. министра просвете и црквених послова премештени су:

У округу београдском:

Г. *Павле Димитријевић*, заступник учитеља I разреда основне школе шутаčke, у рудничком округу, за заступника учитеља основне школе лисовићске, 12. Новембра о. г.

У округу пожаревачком:

Г-ђа *Лепосава Ристићка*, привремена учитељка десете класе основне школе зеленичке, за учитељку основне школе у Добри, 20. Новембра о. г.

Разрешења од дужности наставника основних школа

Актом г. министра просвете и црквених послова разрешени су:

У округу београдском:

Г. *Годор А. Прокић*, учитељ основне школе лисовићске, 9. Новембра о. г., по молби.

У округу чачанском:

Г. *Сретен Јовановић*, учитељ основне школе прилипачке, 14. Новембра о. г., по молби.

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК LXXVI

11. Новембра 1881. год. у Београду

Били су: председник др. Ј. Панчић; потпредседник Ј. Пецић. Редовни чланови: арх. Нестор, др. Л. Докић, М. Миловук и др. В. Бакић. Ванредни чланови: Ј. Туроман, Св. Николајевић, Св. Вуловић, В. Тодоровић, Ва. Карић, А. Николић, др. Л. Лазаревић и Ђ. Тешић.

Привремени деловођа Ст. А. Поповић.

I

Прочита се записник 75. састанка.

Савет усваја.

II

Министар просвете и црквених послова, писмом својим од 7. Новембра ов. г. ПБр. 8106, позива Савет

да му да своје мњење: има ли г. Фердинанд Пажур потребне квалификације за наставника средњих школа.

Савет одлучује, да документа овог молиоца разгледају чланови Св. Милосављевић и др. Јован Валента и да о томе у Савету реферују.

III

Министар просвете и црквених послова, писмом својим од 9. Новембра ов. г. ПБр. 8159, позива Главни просветни савет, да му каже своје мњење о штампању књижица за поклањање ученицима основних школа о годишњем испиту, а нарочито о томе: да ли би се могао прописати правац по коме би се израђивале читаве збирке књижица за ту потребу, или би

се расписао стечај о томе, а оставити писцима на вољу, да у одређеном року подносе оно што по свом нахођењу држе да је умесно и добро за целъ о којој је реч. — Дале изјављује министар, да он мисли да би за ниже разреде основних школа, а нарочито оних у ново ослобођеним крајевима, најбоље поднеле збирке наших народних песама, као песме о боју на Косову и др. Почем таква збирка већ постоји, могла би се прештампати само из крупнијих слова, и пошто се увод изостави. Доцније могле би се овакве збирке и илустровати.

После кратког разговора, како је ово питање једном претресано у Савету, у коме су се појавила разна мишљења,

Савет одлучи: да се овај предмет упути нарочитом одбору, у који да уђу чланови: Св. Николајевић, А. Николић и Ђ. Тешић и да се умоли г. Д. Јосић, професор учитељске школе.

IV

Писмом министра просвете и црквених послова од 11. Новембра о. г. ПБр. 8250. упућује се Савету на оцену дело г. др. Лазе Стефановића: *»Наука о човеку«*, да ли би га требало прештампати за потребу ученика средњих школа и колику би награду ваљало писцу одредити.

Савет одлучује, да ово дело прегледају чланови: др. Л. Докић и др. В. Бакић.

V

Прочита се реферат г. Јов. Ђорђевића, професора учитељске школе, о прештампавану *»Латинско-српског Речника«*, Од Д. Исаиловића.

Тај реферат гласи:

„Главном Просветном Савету

На позив од 30. септембра о. г. част ми је одговорити да по мом мишљењу Исаиловићев „Латинско-српски речник“ од године 1849. не би ваљало прештампати овако као што је, јер не одговара данашњим потребама школе и наставе. Осим старог правописа српског, којим је писан, у њему су и многе српске речи писане по старом начину (н. пр. на крају са „іе:“ званіе, трудолюбіе и т. д.) а долазе и онаке речи, које су из данашњег књижевног језика избачене.

Осим тога у овом речнику слабо је заступљена фразеологија и синонимика, а то је управ оно, што ученику најчешће треба и што се у сваком речнику највише тражи.

Али како је потреба велика, да ученици што пре добију у руке речник ма и мање савршен, не бих био ни за то, да се нов латинско-српски речник изнова пише и скрупулозно и на најмање ситнице осврће. Овакав посао захтевао би више година, а за толико време штета би било ученике оставити без икаква речника.

Према томе мислим, да би по најбоље било, да се Исаиловићев речник по могућству поправи и допуни; и наиме да у исти речник уђу све речи и све фразе из оних партија, које ће се из латинских класика у гимназији читати.

У Београду,
5. Новембра 1881.

С поштовањем

ЈОВАН ЂОРЂЕВИЋ,
проф. учит. школе.

За тим се прочита реферат члана Савета Јов. Туромана, о истом делу.

Његов реферат гласи:

„Главном Просветном Савету

Према одлуци Главног Просветног Савета, донесеној на 70. састанку, 30. Септембра т. г., дат ми је Исаиловићев *латинско-српски* речник на преглед и оцену с тим, да колико је могуће пре изјавим своје мишљење о томе: да ли да се тај речник прештамп тако, као што је, или да ли да се пише нов латинско-српски речник с погледом на садању употребу.

Исаиловићев латинско-српски речник ја већ одавно добро знам. Сад сам га услед позива главног просветног Савета на ново разгледао и нашао сам ово:

1 Речник овај нема многих и премногих најглавнијих речи римске класичне прозе и поезије. А има врло многе речи, којих нема ни у једном од оних писаца римских, што се обично у школи читају, којих нема у Цицерону, Цезару, Непоту, Салустију, Тациту, Хорацију, Вергилију и Овидију, којих шта више нема ни у оним писцима, што се после поменутих аутора обично за приватну лектуру препоручују, а то су прозајци: Курције, Плиније млађи (писма), Квинтилијан, Јустин, Аврелије Виктор, Еутропије, и песници Плаут, Те-

ренције, Катул, Тибул, Проперције и Федар. На првих 15 листића има у Исаиловића око 500 речи. Од ових 500 речи има их 170, које се налазе највише у делима светих отаца, Тертулијана, Августина и других, а којих, као што рекох, нема ни у једном од поменутих класичких писаца римских. Тих 170 речи ево: abactor, abactus (us), abbas, abbacia, abedo, abhiemo, abhoresco, abhortor, abiecula, abiugis, abiugo, abiurgo, ablaeto, ablaqueatio, ablaqueatus, ablatio, ablator, abliguratio, abliguritor, ablingo, abloco, abluvium, abmatertera, abmordeo, abnato, abneco, abnegatio, abnegativus, abnegator, abnodo, abolefacio, abolla, abominabilis, abominandus, abominatio, abominatus, abominosus, aborior, abortior, abortitio, abortum, abrodo, abrogator, abscisse, abscissio, absconditor, absconsio, absconsor, absectus, absegmen, absentivus, absento, absilio, absinthites, absinthium, absitus, absolesco, absono, absorptio, abstantia, abstorqueo, abstractio, abstringo, absuetudo, absumtio, absurditas, abundatio, abusive, acacia, acaena, acalephe, acantha, acapna, acarpnus, acarion, acarus, acatalis, acatium, accanto, accendium, accentiuncula, acceptator, accessibilis, accessibilitas, accessorius, accia, accidentia, accito, acclamito, acelinus, accognosco, accrementum, accubitalis, accubitorius, accumulate, accumulatio, acephalus, aceto, acetus, acia, aciaria, acicula, acicularius, aciditas, acidulus, acinosus, acopus, acrifolius, actaeus, actiosus, acuarius, acula, acutatus, adaggero, adagium, adaresco, addormio, addormisco, addubitatio, aderro, adesco, adesdum, adexpeto, adhaesitatio, adhalo, adiaculor, adimpleo, adiudo, adinstor, adinvicem, adiuveo, adiudicatio, adiugo, adiuratio, adiuratorius, adiutus (us), adlacrymor, adlambo, adligatio, adligator, adligatura, adlisio, adlubesco, adlucius, admeo, admissor, admissura, admissus (us), admodulor, admoenio, admonitorium, admorsus (us), admulceo, adnavigo, adnisis (us), adnotatiuncula, adnotator, adnubilo, adnuntiatio, adnuntiator. Кад би се овакој ревизији подвргла цела књига, може се према овом мислити, колики би неброј оних речи изишао, којима нема места у латинско-српском речнику, који је за школску потребу.

2. Фразеологије, која је најглавнија страна сваког речника, тако рећи, нема. Примера ради уз-

мимо само једну једину реч нпр. animus, па погледајмо, како је у Исаиловићу истумачена. Ево како: „Animus 2. м. душа; мисао, разумъ, расположење духа, унутрашњи осећањ, памјатствованје, памтењ, чувство, наклоностъ, воља, охота, желя, лаконостъ, дрзновенје, смѣлостъ, храбростъ, увеселенје, веселъ, задовољство, животъ, природно својство.“ А сад погледајмо, како та реч animus треба да је од прилике истумачена у речнику, који је за школску потребу: animus, i. m. душа, дух; homo constat ex animo et corpore; alicui germanum esse pariter animo et corpore; immortalitas animi, aegrotationes, morbi, motus, perturbationes animi (душевни), acies animi (оштроумље), agitare alqd. animo, reputare cum animo, volutare alqd. (cum animo, in animo), considerare alqd in или cum animo, deliberare cum animo, versare alqd in animo, размишљати о нечем; alqd animo colligere, meditari, cernerè, circumspicere, comprehendere, contemplari, lustrare, prospicere, videre духом обухватити нешто, разматрати нешто; animo alqd praecipere представљати себи нешто у напред; adhibere, adducere transferre, attendere animum ad alqd, advertere (adicerè) animum alicui rei или ad alqd обратити своју пажњу, мотрити на што, statuere alqd cum animo или apud animum suum, habere statutum cum animo et deliberatum у себи одлучити; animo aequo (aequiore, aequissimo), alqd ferre или tolerare равнодушно сносити нешто; animum remittere ab aliqua re нечега се проћи; animum ancipitem gerere inter, pendere animis (animi) колебати се, бити неодлучан; animo deficere, submittere animum (animos) духом клонути; animum habere in armis мислити само на оружје; inducere animum или in animum одлучити; eicere alqd ex animo избити нешто из главе; animum ales accendere, incitare, irritare ad alqd подетицати кога на што; animus alqm relinquit, animo linqui оневеснути; animum ales laetitia (tristitia) afficere некога обрадовати (ожалостити); otiosus ab animo безбрижан; — срце (највише у преносном смислу): malus animus срце опако; animo анги, tremere animo, alqd angit; animum стрепити (зепсти) у срцу; animi metus, timor; animum vincere; ex animo diligere, dicere etc. од свег срца, искрено миловати итд.; — памћење: omnia

www.UNI fert aetas, animum quoque, animo alqd mentique mandare запамтити нешто; in animum alqd insculptum habere нешто добро запамтити (утубити); — *мишљење, убеђење, уверење*: animum vultu tegere; animeo meo, meo quidem animo; ut mens est animus; semper in animo habui (свагда сам мислио) te in meo aere esse; — *страст, жестица, раздраженост, љутина, срџба, гњзв*: animo obsequi, morem gerere страсти угађати; animum vincere; animum suum explere с. своју испаштати; — *карактер (дух)*: animus altus, apertus et simplex, constans, humilis et imbecillus, pusillus, magnus et excellens, parvus, ingens; — *храброст, јунаштво, срџе јуначко*: morte Africani crevere inimicorum animi; cum ipsa cunctatio et his animos minuisset et auxisset hosti; animum addere alicui некога соколити, храбрити; animum sumere охрабрити се; — *самопоуздање*: magnum animum ostendere, animus alicui accedit с. се неком враћа; — *љубав*: animum alicuius conciliare; hoc animo in alqm esse овакав бити, овако бити расположен према некоме; bono animo esse in alqm. волети некога; alieno animo esse in alqm. или alienum animum ab aliquo habere не волети некога; — *воља*: bono animo esse, bonum animum habere; — *понос*: haec natis habens, sublimes animos; — *ватреност, живост*: et consilii et animi satis; — *охолост, надувеност*: animum comprimere; super fortunam animum gerere; animum (animos) tollere дизати главу, кочити се; — *жеља, захтев*: animum ali ci explere, siu aliter animus, vester est; — *цель, намера*: eo ad te animo venimus ut (с том намером да), cuneatim constiterunt hoc animo ut; — *уживање*: animi causa (gratia).

3. У сваком речнику језика латинскога, а особито онеме, који је школи намењен, мора се узети велики обзир на истраживања, учињена на пољу етимологије. О томе нема готово спомена у Исаиловићевом речнику.

4. Речник је пун и препун славно-српских речи.

5. И алфаветски ред није тачно држан. Тако нпр. abveho и abverto стоје пре abundans, — abundo, (7 речи), abvolo пре abusio, — abutor (6 речи), actiuncula пре Actium; aloquium стоји на страни 56., а место је тој речи тек на страни 134. Итд.

6. Врло је погрешна латинска ортографија Ја ћу поменути само најгрубље погрешке. Речи које треба да су штампане са all — има их до 70 — штампане су са a d l; речи које треба да су штампане са a n n — има их преко 20 — штампане су са a d n итд. Употребљено је слово j, које је најновија наука избацила из алфавета латинског. Све речи од прве до последње, почевши од препозиције а па до именеце zythum штампане су великим почетним словима против оног правила, по коме се велика почетна слова употребљавају у латинском језику само: 1. у почетку реченице после тачке; 2. код особних именица; 3. код адјектива од особних именица изведених; 4. код адјектива као надимака.

Према свему овоме, што рекох, ја сам као што се види, тог мишљења, да се Исаиловићев *латинско-српски* речник никако не може прештампавати, а тако исто ни за основу при изради новог речника узимати, већ да се мора написати нов латинско-српски речник, чија садржина треба да се ограничи особито на оне пицеце што се у школама читају.

Надајмо се дакле, да ће наша школска литература бити скорим умножена том преко потребном књигом, а за оно добро, које је Исаиловићев латинско-српски речник кроз цуних 30 година нашој школи чинио, будимо захвални.

У Београду,

15. Октобра 1881

ЈОВ. ЈУРОМАН.

Услед усменог додатка Туромана да за прву потребу треба изградити мали речник, колико је нужно да се разуме оно што долази у Непота, поведе се у Савету дужи разговор о овом предмету.

Једни су били мњења: да се Исаиловићев речник не поправља, јер се поправити не може; — да је боље да се за прву потребу ђаци помажу и малим речницима, као за Непота, Виргилија и др., јер они уче једног тог аутора по пола године и по годину дана и са свим је довољно ако науче све оне речи и фразе и од граматике и синтаксе онолико колико се налази у тих писаца; — даље да се ђаци не могу оставити без речника, јер им се ваља спремати за испит зрелости; — да малих речника има и на страни и да се лако који може прерадити за нашу потребу; — да велики речници, као Исаиловићев, износе по 40—50 штамп-

паних табака и према томе не могу се тако одмах израдити а мали ако изнесу тек 10 штамп. табака и њима се могу врло добро помагати ученици VII разреда; и најпосле, да израда таквог малог речника неће спречити издавање већег речника, јер се за то време може и стечај расписивати и израдити велики потпун речник какав се жели.

Други су били мњења, да се не сужава потреба изучавања латинског језика, него да се Исаяловићев речник, ако је добар, прештампа, или ако може преради за школску потребу, или да се, ако не ваља, са свим одбаци па распише стечај да се пише други речник. Како се речних тешко и споро ради, било би боље да се Исаяловићев речник преради онако као што предлаже г. Ђорђевић, јер ће подмирити већу потребу боље но неки мали речници који би се радили за поједине ауторе, а нема сумње то би стало и јевтиније. Мали речници били би само палијативно средство, а овде треба гледати да се дође до потпуног речника.

После тога Савет одлучи са 6 против 6 гласова да се „Латинско-српски речник“ Исаяловићев прештампа с изменама и допунама, као што предлаже референт г. Јов. Ђорђевић.

У име хонорара да се изда г. Јов. Туроману педесет, а г. Јов. Ђорђевићу тридесет динара.

VI

Прочита се извештај одбора одређеног за претрес „предлога закона о основним школама.“

Тај извештај гласи:

„Главном Просветном Савету“

Одиковани поверењем Главног Просветног Савета да претресемо упућени нам „Предлог закона о основним школама“, потписани чланови одбора састали су се у седницу први пут 13. Септембра о. г. и од тог времена до данас држали су свега 15 састанака. Потписани одбор сматра за дужност да ово на првом месту напомене, једно зарад свога извињења што се с овим послом толико задржао, а друго зарад доказа да је он овај законски предлог сматрао као врло важан предмет, који је требало претрести мирно и свестрано, онако као што он по важности својој, нема сумње, то потпуно заслужује.

И доиста, предложени је закон прва појава од стране највише просветне власти којом се иде на велику и значајну реформу у уређењу наших основних школа, у коме се, поред свеколиког јав-

ног подизања гласа за реформе, ево већ пуних 18 година нису могле учинити никакве измене од већег значаја по основну наставу. Предложеним законом иде се — то се види на први поглед — на то, да се и учење у основној школи прошири и да се створе гаранције како би се од сад могао школовати више онај велики део нашег народног подмлатка који не мисли тражити даљег образовања по средњим и вишим школама, него, по свршеном општем образовању које му може дати основна школа, остати на свом огњишту и живети и радити као свестан и врстан члан друштва које се постарало за његово образовање. Свуда и свагда сматрала се она настава која се одређује за масу народа, за његов целокупни подмладак, као триугаони камен у величанственој згради школској, као насушни хлеб без кога нема живота и услова народном развитку и напредовању. И где год се истински постарало, да маса народна не остане без оног образовања које јој је потребно према захтевима времена и њеним потребама, ту су створени сви услови и да се народ може развијати у сваком правцу и да државни организам живи и напредује у служби свиколких великих интереса народа и човечанства. И за нас је крајње време да се постарамо много више за образовање потоњих генерација на којима будућност остаје, него што се до сад могло у том погледу учинити. Те мисли провејавају у предложеном закону о основним школама и према тој великој цели удешене су многе и многе одредбе његове. Потписани се одбор радује што може да изјави да је од свег срца поздравно ту намеравању реформу и од своје стране постарао се колико је могао да тенденцију те реформе још јаче истакне на видик.

Послати предлог законски претресао је потписани одбор и у целини и сваки члан за се неколико пута, и данас, кад је готов с послом, сматра за своју дужност, да поред измена и допуна које су на свом месту у пројекту учињене, у овом спроводном извештају изложи у кратко оне главније разлоге који су га руководили кад је нашао за потребно да предложи ову или ону значајнију измену или допуну. За мотивацију сваке измене и допуне на писмено, у овом извештају, не достаје

нам времена; то ће накнадити сам извештај овог одбора, усмено, приликом претреса појединих чланова овог законског пројекта у седницама саветским.

Мотивацију главнијих измена и допуна износимо по одељцима као што су у пројекту закона.

I

Задатак и састав основних школа

1. У овом одељку потписани одбор нашао је пре свега за потребно, да у члану 3. предложи да се са свим изостави трећа алинеја, која говори о томе како нижа основна школа може опстати и без четвртог разреда. За ову измену руководили су потписани одбор ови разлози:

Судећи по духу којим је задахнут цео предложени закон о основним школама и водећи озбиљнога рачуна о ономе што народу треба у погледу његовог умног и моралног образовања, потписани одбор нашао је, да се и предложеним законом и услед обзира на време и потребе наше мора ићи за тим, да се у народном образовању постигне што нам је најпрече, а то је: да се од сад у нашој основној школи *и дуже и више учи* и да од сада *много већи број* наредног подмлатка походи ону школу која је у стању да му да образовање потребно за живот и опште интересе друштва у коме је.

Ово двоје захтева непобитни интерес народног образовања, ако смо ради да учинимо што за образовање оног великог дела нашег народа који не тражи већег школовања него што га може дати основна школа онаква каква треба да је према захтевима времена и народним потребама. Нема сумње и предложеним законом иде се на то, да се прошири учење по основним школама, и то му је једна од главнијих тежња његових; али како се у последњој алинеји истог трећег члана гели, да ће се и ниже и више основне школе отворати „по могућности, чим се где потребни за њих услови испуне“, то је лако предвидети, да ће проћи још доста времена докле добијемо свуда и ниже, а камо ли и више основне школе. Знајући како се тешко нешто ново остварује, кад сам закон иде

на руку да се без њега може бити, потписани одбор налази за преко потребно, да се овим законом учини одмах, ако ништа више, а оно бар један корак у напредак, т. ј. да се каже, да нижа основна школа мора имати сва четири своја разреда. То није ништа много и може се остварити одмах на годину, јер за то неће требати ни учитеља ни зграда више, или ако и устреба нешто мало, даје се постићи врло брзо и лако. Међу тим завођење бар једног разреда више знатно би проширило основну наставу у прилог народног образовања, које је — као што је познато — у нас на врло ниском ступњу. Да се не би дакле појединим општинама давало повода да се изговарају на ово и оно, не треба у закону да постоји то повлашћење, да нижа основна школа може бити и непотпуна, него нека је у том погледу закон јасан и одлучан, тим пре, што ипак остаје пета алинеја, која дозвољава, да се и ниже основне школе отворају онде где буде могућности за отворање.

Ово што потписани одбор предлаже, на сваки начин не може бити претерано, него је на против врло скромно, кад се узме на ум, да данас у свима напредним земљама нема основне школе без 6, 8 и 9 година обавезног учења. То је пут којим морамо и ми поћи, ако доиста желимо, да целокупни народ дође до оног општег образовања које је данас без поговора свакоме потребно.

2. У члану 5. учинио је одбор само ту измену, што је поред српског језика додао и књижевност, и поред краснописа и цртање, из разлога што је и потребно а и могућно то двоје предавати у основној школи од шест година учења.

3. За чланове 12. и 13. предлога одбор је нашао за умесно да их изостави, налазећи, да становници друге вере који живе у Србији и који не би хтели слати своју децу у јавне наше школе могу своју децу школовати у приватним школама, по нарочитом одобрењу министарства просвете.

II

Школска општина и њене дужности

У овом одељку потписани одбор нашао је врло мало шта за мењање. Најглавнија измена, која управо и даје главни карактер целом овом новом

уређењу основних школа, поред проширења година учења и сталног стручног надзора, односи се на уписивање деце за школу способне и дорасле.

И одбору је са свим увиђавно, да се школска обавеза не може за сад од један пут декретовати. Томе су на путу многобројне сметње, а на првом месту: оскудица пространих и удобних зграда школских и оскудица у наставничком особљу. Па ипак не треба ни мислити ни говорити о ширењу образовања у маси народа, ако се законом не нареди, да се од сада и дуже иде у основну школу и да се више деце учи у њој. Све донде докле школу буде походила само $\frac{1}{2}$, или $\frac{1}{3}$ од оног броја деце која су у узрасту за школу, не можемо се надати да ће се и најелементарнија писменост одомаћити у нашег народа, а камо ли да ће се достићи који виши ступањ у образовању масе народне. Сваковрсни захтеви времена и народних потреба, међу којима не треба сметати с ума и велике захтеве уставнога живота, који доноси са собом да представници народни решавају и најпретежнија питања која се тичу целе земље и државе, налажу нам да што озбиљније размислимо о начину како да из основних школа изиђе што већи број народног подмлатка образован и спреман за грађански живот и за вршење толиких дужности у друштву. Потписани одбор дуго је размисљао о том питању и најпосле морао је сâм себи признати, да је мера, која се у предлогу износи, поред све лепе тежње, да се школска обавеза заведе онда кад то буде могућно, недовољна за оно чему се тежи и чему се мора тежити самим овим законом. Ако се остави месном школском одбору, да он сам, по свом нахођењу, без икакве норме, уписује у школу децу коју хоће, онда се порађа велика сумња, да ли ће се тим путем доћи до већег броја деце него што се данас налази по школама. По најповршнијем рачуну у нашој земљи мора да има више од 200.000 деце у узрасту од 6 до 12 година, а од тог броја једва се $\frac{1}{2}$ налази данас у школи, и то може бити само у почетку, а не и на измаку године школске. Ако би тако остало и даље, не бисмо никад ни до века дошли да имамо бар половину — 50% — писмена света у своје народу. За то је потписани одбор

нашао за добро и потребно, да изрече бар једну норму, по којој ће се уписивање деце предузимати, и он је то учинио додавши на свом месту у чл. 32. да дотични одбор школски има сваке године уписивати у школу бар половину од оног броја деце која су дорасла за школу, остављајући да се може ићи преко тог броја свакад кад за то има простора у згради школској. На овај начин одбор се нада да бисмо за кратко време — најдаље за 9 година — могли имати по школама најмање 100.000 деце. За тај број деце потребно ће нам бити 1300 учитеља, дакле 400 више но што их сада имамо. 400 нових учитељских снага могу две учитељске школе, с осталим заводима из којих ће се још дуго примати кандидати учитељски, дати за 7—8 година, поред свега онога што отпада од броја наставничког особља услед умирања, давања оставке, отпуштања из службе итд. Кад се дакле остави рок од 9 година, за остварење ове мере која се предлаже, онда је ту могућност доста очевидна да ће се у току тог времена подићи и потребне школске зграде и имати довољно учитеља за васпитавање 100.000 деце школске. Водећи дакле рачуна тачно о ономе што се може и не може остварити, одбор је ставио у прелазно наређење, да се овакав начин уписивања деце у школу има извести у року од 9 година, и он је уверен, да ће се учинити знатан напредак у народној просвети, ако се ово за предложено време потпуно оствари, као што су сви изгледи за то. Свакако не сме се само остављати случају и доброј вољи појединих нижих власти школских, да оне приводе у школу онолико деце колико оне хоће, јер у таквоме раду не би било ни тачно обележене цели којој се има тежити с установом основне школе, нити би било икаква рачуна да ће се нешто за одређено време одиета моћи и морати постићи. Нека се само, према предложеној норми, буде својски настојавало, да половина за школу дорасле и способне деце доиста походи у школу и ми или наша деца доживећемо на скоро да видимо у Србији потпуно остварену и општу обавезу школску.

III

Ученици

У овом одељку остало је скоро све онако како је у предлогу закона. Две-три измене које су учи-

неће врло су незнатне и не потребују никаквог објашњења осим једне, која се односи на последњу тачку чл. 46., где се вели, да се у једној години не може положити испит из два или више разреда. Потписани одбор предлаже да од тога може бити и изузетака, о којима ће решавати министар просвете. Овај додатак предлаже одбор нарочито за то, што се више пута дешавало, да деца у узрасту од 11, 12 и 13 година, која дођу из Босне, Херцеговине и других српских земаља, или у тому добу остану без родитеља, као зрелија зајеле сама од своје воље ићи у школу, у коју их родитељи нису у своје време хтели дати или школски одбор уписати или што су их други какви узроци од школе задржали. Ако се сад таквој деци не дозволи да у један пут, према својој спреми, положи испит из два или и три разреда, онда она нити могу, према закону, редовно се с осталом децом учити у основној школи, нити би могла на време стићи да ступе у гимназију, баш кад им број година не би сметао да сваке године сврше по један разред основне школе, јер докле прођу кроза сва четири разреда нећа, прећи ће узраст прописан за ступање у средње школе. Међу тим нико не може тврдити, да и од такве деце, која су се тако доцкан селонила да пођу у школу, неће моћи временом произићи ваљани грађани и људи који би се с коришћу могли у разним службама, приватним или јавним, употребити. Најпосле не треба сметати с ума нарочито то, да у већини таквих случајева нису деца крива што се нису у узрасту који је законом прописан пријавила у школу; па зар не би онда и неправо и грешно било затварати испред њих врата школе у којој би се чему корисном и врском научити могла?

IV

У ч и т е љ

У овом одељку потписани одбор предложио је знатних измена и допуна.

1. Тако на првом месту нашао је за потребно да пред чл. 51. стави један засебан члан, у коме се казује, којим се путем образују и спремају учитељи основних школа. То је потребно да уђе у

овај закон, да би се знало, да су учитељске школе једини заводи из којих се редовно рекрутује континент учитељски. Исто тако одбор је нашао за потребно, да се законом одреше руке влади, да може према потреби основних школа, која ће бити временом све већа, отворати и више учитељских школа. Законодавном телу неће се тиме ништа окрњити његова уставна прева, јер ће Народна Скупштина у своје време одобравати или не одобравати суме потребне за отворање нових школа.

2. У свези с тим одбор је у чл. 52. учинио измену, да за сталне учитеље могу бити од сада постављани само они који сврше учитељску школу и положи прописани испит учитељски у учитељској школи. То је не само право него и врло потребно, ако смо ради, да од сад добијамо учитеље једнаке, а не разноврсне спреме. Но с обзиром на то, да још за неко време не можемо имати довољно учитеља који су стручно спрењени за свој позив, додато је у истом члану, да те испите учитељске у учитељској школи могу полагати и сви који сврше Богословију, Вишу гимназију или Реалку и Вишу Женску Школу.

3. Из истих разлога остављено је по предлогу чл. 53. да другу врсту учитељских испита могу полагати и они који су свршили само вишу гимназију или три разреда Више Женске Школе; но да би се тим кандидатима дала могућност да се што боље спреме за тај испит, одбор предлаже, да се о државном трошку заведу ванредни једногодишњи течаји уза сваку учитељску школу, у којима ће се предавати за једну годину дана, и то само онда кад је осетна потреба, они предмети за које се нађе да су најпотребнији и да се могу савладати за то време. Овога има и данас и у осталог света и ово не би било нешто необично или неостварљиво.

4. Сличне мисли руководиле су одбор, кад је после чл. 53. додао нарочити члан, у коме се законом има утврдити, да се за научно и практично усавршавање активних учитеља имају наређивати особити краћи течаји, н. пр. од 1—2—3 месеца дана, о државном трошку.

5. У чл. 59. где се вели, да је плата учитељска регулисана нарочитим законом, потписани одбор нашао је за добро, да се ту дода, како ће

оних који су извесно време служили у школи по другом крајевима српским или у другом стру- кама државне службе на се доцније прима учитељ- стот звања. Мере које су предложене по себи су јасне и не потребљу скоро никакве мотивације.

7. Уставноу "школских управитеља (старшина)" поздравља одбор од свег срца; само је нашао за потребно да предложи, да се за оне послове које ће од сад управитељи школски имати да врше од- ради неки додатан, који је одбор своо на 150 ди- нара годишње и који ће плаћати саме општинне и то само оне које су веће и импуније.

8. Како се докорашња практика премештања учитеља из једног места у друго по потреби и за казну показала врло штетна и по саме учитеље и по саме школе, у одбору је рођен дужи разговор о томе: да ли би се та практика могла једном укинути. И ако је пало доста јаких и умевних разлога, да се утврди нека стабилност међу особ- лем учитељским, опет већина чланова одбора није могла дати свој глас, да се учитељ не премести ни онда кад се противу њега дигне све, с осно- ваним тужбама и доказима у рци противу не- гове неуредности, или да се не отирања који сп- собнији учитељ, нарочито онај који се може бити учино извесно време о државном трошку, у оне крајеве где државни интереси захтевају да буду доиста олакшани и способни поборници за ивљу школу и народности, а не само онај који налази свој лични рачуна да буде на оном или оном ме- сту. Но да би се колико толико сачували остали праведни интереси школски и наставнички, одбор је мислио да је потребно, да се у закону изредом каже, да се учитељи неће више премештати без велике школске потребе и да то нарочито не бива у тежају године школске.

9. Најпосле одбор је, на основу стечених иску- ства, држао за потребно, да члану 72. дода да се учитељ који је једном отпуштен из учитељства, за разне кривце своје, не може примити по новоу учитељску службу, пре него што о томе изјави своје мишљење Главни Просветни Савет, који ће том приликом имати узети у обзир све прилике даног случаја, као: владане и занимање учитељево после отпушта из службе, а поред тога и наређена која

који су привремено згод странаот поданства, као и потребно да регулише одношаје и оних учитеља

6. Код чл. 90. потписани одбор нашао је за данас имамо.

Ако едрество оцењивања рада учитељевог, које немадано станих и стручних назорника шко- ских, докле не можемо испуштати из рку ово је- остало она се не може омах применити, јер докле боља од данашњег начина оцењивања учитеља. У она за све прилике и узроке, опет је та уставова неправдама; на ако баш и ова мера није сасоно- шина пресушено ће бити врло многим и многим ставник мадежи. Завођенек периодичких пови- тај не треба ни да се трпи као вапштач и на- и гуђије, а ко не заслужује да добије повишину; што је данас добијају и просесори, терепаристе времена добије своју награду т. ј. повишину, као у учитељској служби право је да после извесног међу радника и нерадника, јер који се год трпи дичких повишница плаће неће правити разлика из- око, онда престаје збона, да се завођенек перио- гупности, да се нерадни и неспособни узму на треба у својој школи. Кад данке у закону има мо- отпуштати, она који неће да раде колико и како ти ће се кажњавати на разне начине, па и из службе напредат још с већом гаранцијом и енергијом, мо- као што је и до сад било, а по свој прилици у нерадници и неспособни наставници. Исто онако, поставити, да ће се трпети у учитељској служби даже у оделку који иде, онда није могуће прет- завде сталан стручан надзор, као што се пред- марљиво и уредно вршити своју дужност. Кад се непоречно потребно за гаранцију да ће учитељи и тужбама. Међу тим то давање оцена није тако поред свега тога опет непрекидан извор жабама правично, скопчано с великим тешкоћама, на је давање тих оцена, ако хоћемо да буде савесно и добијају о годичним испитима. Нема сумње да је тама унапредивање учитеља везано је за оцене које као и сада по најновијем закону о учитељским пла- слободу ово да наведе. Као што се зна, и до сада, дама. Ради објашњења овог додатка одбор узима веде сталан и стручан надзор над основним шко- годишних периодичних повишница, онда кад се за- се плаће учитељске регулисати на основници нето-

WWW.UNILIB.RS
У Н И В Е Р З И Т Е Т С К А Б И О Т Е К А
постоје уопште у нашим законима о чиновницима и другим органима државне службе.

V

Н а д з о р

У овоме одељку потписани је одбор учинио највећих измена и допуна; управо рећи, он је узео себи слободу да цео тај одељак са свим измењен предлози Главном Просветном Савету на усвојење, јер се није могао сложити у начелу с онаквим надзором какав се предлаже у поднетом законском пројекту.

По поднесеном предлогу надзор над основним школама имао би у главном остати овакав какав је и до сад био, или управо као што је регулисан последњим законом о надзиравању основних школа, а само у чл. 76. додато је нешто ново што би била нека накнада за сталан надзор над основним школама.

О потреби надзора над основним школама држимо да је излишно речи трошити. Питање је само: какав нам је надзор потребан.

По предлогу који је пред нама надзора има од две руке: један се врши ради науке и реда у течају године, а други ради оцене рада учитељског на измаку године школске. Први се врши преко школских (управитеља) старешина, преко директора и наставника средњих школа и преко школског одбора, а други преко нарочитих изасланика бираних из просветне струке.

Кад се надзор школски предузима ради поуке, онда је, нема сумње, јасно, да ће ту највише користити основној настави они који су стручно спремни за тај посао. Основна школа целина је за се; она има свој особити начин живљења, рада и развијања, који разуме као што треба и понајбоље онај који је изучавао природу тога школског организма и који непрекидно и пажљиво прати сувремене напретке на пољу основне школске наставе. Кад се поред тога узме на ум, да сви наставници у основним школама треба да раде по начелима и упуствима која су им показивана у школи где су задобили своје стручно образовање, онда је јасно, да учитеља треба да надзирава и оцењује у његовом раду само онај који до најма-

њих појединости познаје савколики рад и живот школин и међу чијим начелима и погледима на школу и њену задаћу неће бити никакве значајне разлике, а још мање супротности или несагласности. Из овога изилази, да би најприродније било, да се наставници учитељских школа, који предају педагошке предмете, искључиво употребљавају за вршење надзора ради поуке и реда, па следствено и ради оцене рада учитељевог. Али питање је: могу ли се ти људи, све и да би их било довољно да се разашљу по свима основним школама, без штете одвајати преко године од свог редовног посла и смеју ли они дангубити може бити сваког месеца по три четири или и више дана походећи школе у одређеном им округу? Нема разговора, тим би се начином лако могло десити да штета претегне користи. Поред тога запитајмо се: каква би велика корист била најпосле баш и од тога, што би такав наставник и провео по који час једном преко године у основној школи и би ли он био у стању да за тако кратко време отклони све сметње које би спазео и које се не би смеле оставити неотклоњене? Нема сумње, и то бити не може као што би требало да буде. Но кад се поред овога позитивно зна још и то, да 4—5 наставника педагошких предмета не могу свуда стићи, онда је по себи јасно, да би се поред њих морали употребљавати за надзор преко године и наставници из других средњих школа. Али зар није већ и по себи јасно, да би врло штетно било, кад би се и они преко године одвајали од своје редовне дужности и употребљавали на посао који им је споредан?

Осим тога узимамо слободу да се овде одсудно изјаснимо противу изапињања наставника средњих школа „с обзиром на поједине струке школскога рада“. Поред свега поштовања које смо дужни одати свачијој стручној и личној спреми, ми се не устеземо изјавити, да се никако не слаже са задањом основне школе да је у њеном раду, који је у служби општег образовања, надзиравају стручњаци: филолози, математичари, природњаци итд., као што на то могу имати свог неограниченог права у извесним средњим и вишим школама. Мало час напоменусмо, да основна школа има свој за-

себни круг рада и развијања. Она живи и мора живети својим засебним животом, који треба разумевати у свима његовим функцијама, не смећући с ума, да основној школи није задаћа давати стручне филологе, или математичаре, историке итд., нити је могућно радити у њој по методама чисто научним какве се махом практикују по средњим школама. За сваки се занат и рад траже, кад га треба оценити по ономе шта вреди, само онаква лица која се потпуце, теоретично и практично, разумевају у том послу. Исто то треба и основној школи. Према њеној особитој задаћи не може се ни језик ни математика ни друга која наука предавати онако као што се предаје у средњим или и вишим школама. За то и наставници средњих школа не могу накнадити у питању надзора над основним колама оно што њој треба и што јој могу дати само људи нарочито за тај посао спремани и извежбани.

Из свега овога јасно је да потписани чланови нису за то да надзор над основним школама у течају године врше наставници учитељских и других школа, него да се за то имају поставити нарочита лица, која би својом научном спремом била способна и подесна за то. Потписани чланови имају част предложити Главном Просветном Савету: сталан и стручан надзор над основним школама, јер све друго што се предлаже само је за невољу и на штету других исто тако важних и претежних интереса школских.

Лако је свакоме увидети да би надзор над основним школама био као што ваља само онда, кад би се за то постављали стални и стручни надзорници, који никаквог другог посла не би имали но да непрекидно воде бригу о повереним им школама и о напредовању њиховом. Они би онда имали довољно времена и обилате прилике да виде и да се увере: да ли учитељи раде и по прописаним упутствима и по захтевима наука које су учили кад су се за свој позив спремали. Они би онда невештим и неупућеним показивали шта и како ваља да раде те да основна школа одговори својој задаћи. Они би од часа спазили и отклонили узроке због којих ученици не напредују у овом или оном наставном предмету. Они би водили

тачан и непрекидан рачун о учитељској спреми и да ли се они у истој усавршавају или су застали или и са свим заостали. Они би им показали боље и сувремене методе за предавање ове или оне науке и у усменом обавештењу с њима допринели би да се свуда, по свима школама, заведе рационална основна настава и према других захтевима педагошким, те да тако буде једнообразна зарад осигурања подједнаког успеха какав се од школе очекује. Они би и у погледу дисциплине били најбоља [рукопомоћ учитељу показујући им шта чини наставу плодном и занимљивом и како у већини случајева нису деца крива за непажњу и друге нередџ своје у школи. Они би тако рећи у прете знали сва законска наређења која се тичу основне школе и њеног уређења, а не би у очи поласка морали на брзу руку разгледати и разбирати шта треба да раде кад излазе да походе школе. Они би и у погледу пописивања и идења деце у школу, у погледу марљивог и тачног вршења дужности од стране учитеља, налазили најбржег пута и начина да се све сметње отклоне, како би школски рад текао својим мирним, уредним и одмереним током. Они би водили надзор и о зградама и књижицама школским и контролисали школске одборе у њиховом званичном раду према школи. Они би доспели да сваку школу у своје кру.у походе једном или два пут у години, да поседе у њој дан и два, према већој или мањој потреби. Они би поред тога доспевали да прегледају и приватне школе, које су сада — готово се сме без изузетка рећи — без икаква надзора и у којима се управо тачно не зна шта се и како се ради. Они би водили бригу да се упражњења школа што пре попуни, да се болесном учитељу нађе замена итд. Они би сазивали и руководили учитељске зборове на којима би се узајамним и пријатељским начином претресала сва питања која се тичу школе и њеног напретка и која се тичу учитеља и њиног научно-педагошког усавршења. Преко њих најпосле ишла би сва преписка виших и нижих просветних власти и администрација би се вршила простије и брже, почем би се толики послови скинули с полицијских органа који би се призивали у помоћ само

у случајима веће непослушности и неуредности од стране општинских и других нижих власти школских. Једном речју с установом сталних и стручних надзорника школских основна би се школа и њена настава упутила новим и правилним путем, који би је потпомагао у њеном развиту и довео брже и сигурније к оној великој цели која јој је намењена у величанственој служби народне просвете.

За оволике и овакве послове тражи се да им се поједини људи одаду свом својом научном и моралном снагом, да њима посвете сву своју бригу, све своје време и сав живот свој. Такви су људи могу наћи само онда кад буду ослобођени од свију других редовних и нередовних дужности и осигурани толико да могу вршити и дужност своју и не забавити рад на свом смасталном научном и стручном усавршавању.

Па кад је све ово овако, настаје питање: да ли ово што се овде тражи није нешто ново што нигде не постоји у свету и што још у свету није довољно огледано и проучено у последицама својим. Доста, ако бисмо ми први били који бисмо имали да се излажемо неком штетном и опасном експериментисању, било би довољно разлога, да застанемо и да се добро размислимо. Али, на срећу, није тако. Не проналазимо ми овде ништа ново, нити је ово опит штетан и опасан. Немачка и Француска, Белгија и Швајцарска, Аустрија и друге напредне земље у Јевропи завеле су давно и давно овакав сталан надзор школски, а где није и стручан био, и тамо је у последње време такав установљен. Оно што се у толиком свету потврдило и као корисно и као напредно, није могуће предпоставити да ће бити само у нас штетно и назадно, и ако смо и ми у петој и у шестој десетини овога века имали такву установу, па је кроз неколико година збацили, не за то што није ваљала, него просто за то што није било довољно и спремних људи за то. Кад дакле установа сталног и стручног надзора не може бити штетна и назадна, морамо се још само запитати: јесмо ли у стању остварити је, т. ј. имамо ли људи спремних за то и располажемо ли новчаним средствима у толикој мери колико овде треба?

На оба ова питања одговарамо ово: Призна-

јемо, да ван лица која су на извесним местима заузета редовном наставничком или другом просветном службом немамо за сада на расположењу толико спремних људи колико би нам требало за овај посао. Али за врло кратко време могло би се наћи довољно таквих лица, па било да се рад тога пошаље на страну на изучавање педагошких и неких философских наука неколико зрелијих младића, који су овде свршили извесне науке, било да се подвргну професорском испиту из групе педагошких наука они учитељи основних школа који су свршили учитељску школу и с одличним или врло добрим успехом положили учитељски испит, а били учитељи најмање шест година, као што то одбор предлаже у новоредованом члану 73. овог закона. Таквим начином ми бисмо најдаље за 4 године имали попуњених 7—8 надзорничких места, колико би им у први мах било потребно. Овој последњој мисли дао је одбор израза на свом месту у прелазном наређењу. — Што одбор предлаже, да се у закону изреком напомене, кад се ова установа школских надзорника има у живот увести, то је једно с тога што се то доиста одмах не може остварити, а друго и с тога, што треба да се из самог закона јасно види како је данашњи начин надзирања школа привремен и непотпун, који се има у своје време другим, бољим заменити. Оваква прелазна наређења налазе се у школским законима и других земаља.

Остаје само да кажемо две три речи о финансијској могућности остварења ове установе. Строго узев, није наше да се и у то питање упуштамо, него је главно да искажемо само како смо убеђени о потреби ове установе, остављајући надлежним факторима да нађу и отворе потребне изворе за остварење њено. Али ћемо ипак две три речи и о томе напоменути. Пре свега и по садашњем начину надзиравања основних школа троше се и морају се трошити неке суме новаца. Ако би се још преко године, као што се хоће, изашиљали поједини стручњаци да прегледају основне школе, тај би се издатак, по свој прилици, удвојио ако не утростручио и изнео би око 16—18000 динара на годину, у случају да се само удвоји, а не и утростручи. Поред тога не треба

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.kulib.rs

То исто чинимо и у овом питању о назору над основним школама. Своје уверење нећемо и не можемо никоме силом наметати; али свакако имамо додати још и то, да оно наше уверење није по- никло међу нама тек приликом претреса овог за- конског предлога, него је оно наше давашње уверење за које ћемо ми вазда свој глас, по дук- ности и савести, подизати. Новчани обзир не треба само никако да пресудљу у овом питању, јер донета не може се озбиљно тврдити да је 1000 динара годишњег издата, или и више, тако знатна цифра, да се због ње мора напустити оно што је у сваком погледу и корисније и су- временије. Нарочито у питању где се тице из- терета шкољских, не треба да су неке финансијске терете и од сав вешити камен спотицања, јер тако не раде народи који воде озбиљна рачуна о сво- јој будућности и који — то данас виђамо скоро јед- нако — жртвују не милијуну него стотине милијуна да наплаћује оно што су пре 10 и 20 година про- пустили и изданубили. За пример у овоме може нам послужити оно што се данас у Француској тако жупно предузима за поправку основне и средње школске наставе.

О установама школских надзорника у свези је и установа главних школских надзорника или ре- ферента за основне школе у министарству про- свете, као што се предлаже и у закону који смо имали да прегледамо. Потребно је чена тако оче- видна, особито кад се узму на ум послови који су стварени у крљу рада главном школском надзор- нику, да ми немамо пужда нарочито показивати је оваде. Све је ово у свези једно с другим и поврчане жртве које се траже тако су неважне, да оне не могу поколебати никога који има свој ауторитет уверења да је основним школама потре- бан потпуни и истинит надзор, каквав постоји и у остатку света, и који зна, да школа није последица већ тако рећи прва и најпрева брига и потреба.

Захваљујући се Главном Просветном Савету на поверењу које нам је овом приликом указао, дужност нам је изјавити још једном, да су нас у свима изменама и допунама које смо у поднетом предлогу учинили руководили само општи интереси шкољки. За ове велике интересе треба, немају

заборавити, колико ће штете понети оне средње школе из којих би се поједини наставници врло често преко године узимали и одређивали на по- као надривања основних школа. Ова се штета не може на цару и динаре да оцени; али да је и сав велика кад се у Мају и Јулу изашлију школски ревијери, и да би била још већа, по- начину који се предлаже, то је ван спора. До- дајмо свему томе оне небројне користи које бисмо имали од установе сталног и стручног надзора, па пречистимо рачун. Тај рачун ево на шта се своди: За 8 надзорника, у пречају првих пет го- дина, имали бисмо да плаћамо свега око 17.200 динара на годину; а кад скоро управо онолике колико бисмо и сада трошили по ономе што се у штампањом предлаже. Једини већи из- датак био би тај, што би се на другије ових надзорника плаћало годишње по 9600 динара. Ето то је сваколика новчана жртва која се има потржити од законодавног тела. Ова разлика између сталног надзора, који подписани одбор предлаже, и онаког надзора каква би се имао заводити по штампањом предлажу, не износи дакле ни пуних 1000 динара. Па сме ли се за љубав тих не пуних 1000 динара жртвовати оно што је тако преко потребно, што ће донети школи и народу неисплативе користи и уштеде и што је тако очевидано и суверено, да се мора и у нас заводити? Могу се чинити општи какви се хоће; али који год неће стални и стручан надзор над основним школама сада, мора ће га хтети и тражити кроз најкраће време, може бити кроз пет, шест или најдуже десет година. Али ко ће да одговара за застој и назадак у основној настави који ће се нема сумње за то време не само појављивати него и на сваком кораку добро осећати? Ко ће да наплаћује све оно што се за то време издануби а ко ли да поправи све оно што се за исто време попраши и наплаћује? Је ли та штета тако евидентна да о кој не треба да војимо рачуна?

мње — поред осталог — и великих повчаних жртава, које се не исплаћују одмах на прагу школском, но које у ближој и даљој будућности богато награђују трудове оних генерација које су потпуно схватиле шта су дужне и себи и будућности свога народа.

У прилогу |. част нам је поднети све измене и допуне које предлажемо, а за известиоца, који ће давати у савету потребна објашњења и за оно што није у овом извештају обухваћено, одредили смо свога члана, г. др. В. Бакића.

9. Новембра, 1881.
у Београду

Чланови одбора за претрес »предлога закона о основним школама«:

Милорад П. Шанчанин, с. р.
Стеван Д. Попевић, с. р.
Др. Војислав Бакић, с. р.
Димитрије Јосић, с. р.
Живан Живановић, с. р.

За измене и допуне које је одбор у штампаном пројекту учинио и које иду као прилог овом извештају, Савет одлучи, да се прочитају на састанку који иде.

САСТАНАК LXXVII

18. Новембра 1881. у Београду

Били су : председник др. Ј. Панчић, потпредседник Ј. Пецић; редовни чланови: Ст. Марковић; П. Срећковић; арх. Дучић; арх. Нестор; др. Л. Докић; Св. Милосављевић; др. Ј. Валента; М. Миловук и др. В. Бакић. Ванредни чланови: Ј. Туроман; С. Николајевић; С. Вуловић; В. Толоровић; В. Карић; А. Николић и Ђ. Тешић.

Привремени деловођа Стев. Д. Поповић.

I

Прочита се протокол 76. састанка. Савет усваја.

II

Др. Ј. Панчић изјављује, да жели, да се од сад сви реферати подносе написмено, како не би што погрешно у протоколу било забележено. Да овај предлог учини, дало му је повода, што је у 72. записнику штампаном у XIX и XX свесци »Просветног Гласника,« забележено, као да је он споменуо, да је »Флора околине Ниша« од др. Саве Петровића, што се тиче научног распореда, удешена »по Медицијану, Хавелу и Харцеру.« Ово није он споменуо, јер та су имена непозната у ботаничкој књижевности, а ако је која имена споменуо, то су морала бити имена ових аутора : *Боасија, Гризебаха и Гретија et Годрона.*

Прив. деловођа одговара да имена која је споменуо г. др. Панчић, није у онај мах стигао да забележи, него је на корицама дела г. др. Саве Петровића нашао она три имена, па је мислио да су то та иста имена аутора. У осталом, протокол је у своје време прочитан и да се онда погрешка његова оназила, могла би се исправити.

Ст. Марковић примећује, да пословни ред дозвољава да реферати могу бити усмени и писмени и према томе не може се пословни ред мењати према предлогу г. др. Панчића.

Савет узима ово на знање с тим, да се овом изјавом др. Панчића сматра као да је исправљено оно што је у његовом говору у 72. записнику погрешно забележено.

III

Министар просвете и црквених послова, писмом својим од 14. Новембра о. г. ПБр. 8243. шаље Савету на мњење: има ли г-ђица Емилија Димићева потребне спреме за учитељку Немачког језика у Вишој Женској школи.

После кратког говора о томе, како је ова кандидаткиња свршила учитељску школу у Сомбору и како према томе нема нужде да полаже испит,

Савет одлучи с 11 против 6 гласова, да г-ђица Димићева има спреме за учитељку Немачког језика.

IV

Министар просвете и црквених послова, писмом својим од 14. Новембра о. г. ПБр. 7890. спроводи Савету на мњење молбеницу и документа г. Јосифа Подградског: има ли квалификације за предавача немачког и латинског језика.

Ј. Туроман изјављује, да он лично познаје г. Подградског; да је у Новом Саду био 7-8 година професор у гимназији; да је одатле отишао у Сомбор и ту био професор гимназијски; да је ту писао брошуре против мађаризације школа српских; да је с тога пензионисан; да је врстан патриота словачки; да је способан наставник и да би се могао примити за наставника оних предмета за које се тражи.

После тога Савет одлучи да г. Јос. Подградски има квалификације за предавача немачког и латинског језика.

V

Министар просвете и црквених послова, писмом својим од 14. Новембра о. г. ПБр. 853. спроводи Савету превод пок. Милана В. Јовановића, б. државног питомца, »Митологија Грка и Римљана« од Л. Ф. Саске, на мњење: може ли се штампати о државном трошку као спољна књига за ученике средњих школа, и ако може, колику би награду требало одредити породици покојниковој.

Св. Николајевић помиње, како је он имао прилике да ово дело једном прегледа; како је превод и језик добар и како би се ово дело могло примити као по-моћна књига за изучавање историје и археологије.

Савет одлучује, да ово дело прегледају Св. Николајевић и Јов. Туроман.

VI

Министар просвете и црквених послова, писмом својим од 17 Новембра о г. ПБр. 8258. спроводи Савету »Јестаственицу за основну наставу« од П. Никетића на оцену, да ли је подесна за школску књигу, да ли је удешена само за учитеље или за ученике и да ли би се могла примити без обзира на наставни план који ће се изградити према новом закону о основним школама, који је на претресу пред Саветом.

Савет одлучује, до ово дело прегледају др. Ј. Панчић и Бор. Тодоровић.

VII

Ст. Марковић реферује у име дисциплинског одбора о кривници г. Љубомира Павића, учитеља у Пироту. Одбор је нашао да је постављење г. Павића са свим коректно од стране г. Министра, јер у кондуитлици начелство није ништа рђаво о овом лицу забележило, него је тек доцније јавило о неким утрошеним парама и затвору који је г. Павић издржао. Према томе незгодно је, а и нема повода, да се ова ствар потрже, почем и по закону сваки чиновник који буде осуђен на затвор мањи од 6 месеци може бити по ново повраћен у државну службу.

На основу овога Савет је мњења да ова ствар треба да остане у стању у коме је, а да се не води рачуна о извесној достави начелства. Г. Павић може остати учитељ.

VIII

На реду је да се прочитају измене и допуне које је учинио одређени одбор у предлогу закона о основним школама.

Како су те измене и допуне засебно штампане и раздате члановима, то

Савет одлучи: да се тиме замењује читање одборских измена и допуна.

Те измене и допуне гласе:

ПРЕДЛОГ

ЗАКОНА О ОСНОВНИМ ШКОЛАМА с изменама и допунама

КОЈЕ СЕ ПРЕДЛАЖУ ОД СТРАНЕ ОДРЕЂЕНОГ ОДБОРА

I

Задатак и састав основних школа.

Чл. 1.

Основној школи је главни задатак, да наставом и

васпитањем даје деци опште основе знања, вере и наравствености, па да их тиме спрема за грађански живот.

Поред тога основна школа спрема ученике за учење у средњим школама.

Чл. 2.

Као члан 2. долази чл. 5. предлога, с овим изменама:

2. Српски језик и књижевност (са словенским читањем).

3. Земљопис.

4. Историја српска и општа.

8. Цртање и краснорис.

9. Певање (црквено и световно)

Чл. 3.

Долази чл. 6. предлога, цео.

Чл. 4.

Долази чл. 3. предлога, са изменама:

«Основне школе имају свега шест разреда, од којих се сваки свршава редовно за годину дана».

Друга, четврта и пета алинеја по предлогу; трећа се алинеја изоставља.

Чл. 5.

Долази члан 4. предлога, цео, с овом изменом последње алинеје:

«Продужна школа траје, у оним местима где је само нижа основна школа, две године».

Чл. 6.

Долази чл. 8. предлога, цео, само се у четвртном реду пред реч «занатским» додају речи: «пољо-привредним и...»

Чл. 7.

Долази чл. 9. предлога, с изменама, и гласи као нов:
«Основне школе деле се по наставним снагама, које у њима раде:

а. на школе, у којима је више разреда с једним учитељем;

б. на школе у којима сваки разред има свога учитеља.

Парелбе о подели разреда на одељења и о распореду послова и радне снаге у основним школама прописује министар просвете и црквених послова, према месним приликама.»

Чл. 8.

Долази чл. 11. с изостављањем друге и треће алинеје.

Прва алинеја гласи с допунама овако:

«Школска година у основној школи почиње 16 августа а свршава се крајем јуна, и дели се на два течаја: *зимњи* који траје од 16 августа до краја јануара, и *летњи*, који траје од 1 фебруара до краја јуна. Месец јул и прва половина августа одређују се за главни школски одмор. Осим

тога предавања се у основној школи поред недељних и празничких дана неће држати четвртком после подне, о Божићу од 23. децембра до 1. јануара, о Ускресу од великог четвртка до светлог петка (а у светли ће се петак свагда предавања настављати), о светој Тројици три дана и о виноградој бербји (кад у ком месту буде) седам дана.»

Чл. 12. и 13. предлога отпадају.

Чл. 9.

Долази чл. 10. предлога, са изменама и допунама «Ученици, који су по овом закону дужни походити продужну школу, походиће је кроз одређено време (у чл 5) четвртком пре подне и суботом после подне. За то време учитељ који ради у продужној школи неће радити у редовној основној школи».

Чл. 10.

Долази чл. 2. предлога у овој редакцији:

«Све што се у овом закону говори, вреди како за мушке тако и за женске школе, осем разлика по имену означених».

Чл. 11.

Долази чл. 14. предлога, цео. Последња алинеја мења се овако:

«ако им наставници имају исту спрему, која је прописана овим законом за редовне учитеље и ако се добро владају; и

ако је школа уређена по хигијенским правилима.»

Осем тога додаје се томе члану нова алинеја:

«Ови исти услови важе и за оне приватне школе које немају права издавања јавних сведочанстава. Ближа правила о овоме прописује министар просвете и црквених послова.»

Чл. 12.

Долази чл. 15. предлога, но са изоставком целе последње тачке. Осем тога, на крају прве тачке после речи «и прописаних законом услова» — додају се речи: — «и правила.»

II

Школска Општина и њене дужности

Чл. 13.

Долази чл. 16. предлога, са изменама последњег реда који ће гласити:

«... носи име места у коме је школа.»

Чл. 14.

Долази чл. 17. предлога цео, само с изменом у трећем реду (стр. 6.) место «тридесет ученика,» — «четрдесет ученика».

Чл. 15.

Долази чл. 18 предлога, који, по измени, гласи: «Школску општину представља и о вршењу се ње-

них дужности стара школски одбор, у који улази кмет онога места у коме је школа, школске старешине дотичнога места или учитељ (ако је један), свештеник (по избору ако их је више) и по један грађанин из сваког села које је ушло у састав школске општине, ако је тих села више, а по два ако је село једно или варош или варошица.» Друга алинеја по предлогу остаје.

Чл. 16.

Долази чл. 19. предлога, какав је у предлогу, са изостављањем речи од прве до треће запете «... па би број одборника изишао превелики, и то би отежавало радњу школског одбора...»

Чл. 17.

Чл. 20. предлога, прва и друга алинеја, без измене. Трећа алинеја да гласи:

«О избору или променама у одбору извештаваће се увек дотични школски надзорник.»

Чл. 18.

Чл. 21. предлога.

Првој алинеји додаје се још и ова тачка: «Обојици бира одбор заменике.»

Додаје се друга, нова, алинеја:

«Одбор бира из своје средине и школског старатеља.»

Трећа алинеја (друга у предлогу) остаје; само се брише реч (у трећем и четвртном реду) «обично.»

Чл. 19.

Остаје чл. 22. по предлогу.

Чл. 20.

Остаје чл. 23. по предлогу, само се у претпоследњем реду реч «бар» замењује с «најмање».

Чл. 21.

Остаје чл. 24. по предлогу.

Чл. 22.

Чл. 25. по предлогу с изменама:

«2. По седима да даје учитељу дан орања на уживање, а школи најмање онолико земље, колико је одређено правилима о грађењу школа.»

«3. Да даје учитељу стан и огрев, а ако нема у школској згради или иначе у својој кући стан по пропису да даје учитељу накнаду у новцу;»

У последњој алинеји после речи: «ма у ком погледу» — додаје се: «и што би министар у том обзиру прописао.»

Чл. 23.

Чл. 26. предлога без измене. Само се после треће, а пре четврте тачке, додаје нарочита тачка:

«Томлико исто добија и она учитељка, које муж као чиновник има стан и огрев у природи.»

Чл. 24. е. Потпомаже учитеља у свему, што ни е на унапре-
 поседајућој тачни те агиније место речи: «и министарству
 просвете» ставља се: «школском назорнику.»

Чл. 25. Чл. 28. председора.

Чл. 26. Чл. 29. председора.

Чл. 27. Чл. 30. председора, с изменом речи «пронисиваће» у
 другом делу озо) место које да стоји: «прони-
 сиваће.» Брше се јаве реч «моћи» у трећем делу озо.

Чл. 28. Чл. 31. по претору. У другом делу озо, после речи
 «и књижицу» додаје се јаве: «као и за све остале шко-
 ске потребе заседан редован буџет, који ће се састављати
 и исплаћивати онако, како то позитивна општина нареди»

Чл. 29. Школски је одбор аужан да пре почетка сваке школ-
 ске године по преторку редних издати списак свеколике
 деце, која су по закону оне године аужна почети школ-
 ску настају. Још не настале могућност, којој ће се не-
 престано тежити, да се сва та деца омак почну школо-
 вати, по селма ће школски одбор према месним приликама
 изабрати и као ученике у школу уписати најмање пого-
 вину за школу доплате и особне деце, а ако простор
 школске зграде дозвољава и преко тога броја.

У варошима и варошницама имају се уписати сва за
 школу способна и доплата деца.

Као трећа аинежа овог члана остаје аула аинежа
 члана 32. председора.

Чл. 30. Чл. 33. председора, но само ће почињати овако:
 «Пре почетка сваке школске године школски одбор
 набавља у један пут за све уписане ученике књиге» итд.

по чл. 33. председора.

Чл. 31. Осим аужности подројаних у члану 29. и 30. школ-
 ски одбор:
 а. Нарнује све оно, што је чл. 22. стављено
 у
 јужност школској општини;
 б. Нарнује законе и наредбе школских власти;
 в. Настојава да ученици редовно походе школу, и
 изрече казне над родитељима и староцима због изоста-
 вања деце оу школо;
 г. Цан да учитељ у одређено време држи школу;
 д. Прима и отпушта школског послужитеља на пред-
 лог школског управитеља или учитеља;
 е. Располава ситуије јужбе и спорове између учи-
 татеља и децих родитеља;

е. Потпомаже учитеља у свему, што ни е на унапре-
 бење школе.

Што одбор не може сам вршити доствља школ-
 ског назорнику.

Чл. 32. Председник школског одбора сазива састанке одбора
 које он руководи; води прениску с вастама и стара се
 о извршењу олука одборских. Он може учитељу, оиде
 где нема школског управитеља, у случају неодољене
 потребе дати одсуство за три дана.

Деловођа школског одбора води записник на састан-
 цима и показе председнику у вођену прениске.

Школски старатељ набавља по овашћењу одбора
 школске потребе, и где нема школског управитеља, назн
 на истоју око школе, предузима кање опреаве у школ-
 ској згради и извештава одбор о свему томе, као и о
 држану и посећивању школе.

Чл. 33. Остаје чл. 35. председора.

Чл. 34. Као чл. 36. председора, само ће почињати овако:
 «Свака општина може основати школски фонд, који
 ће носити име школски фонд и. н. школе. Овај ће фонд
 III
 У ЧЕНИЦИ

Чл. 35. Остаје чл. 37. председора.

Чл. 36. У основну школу примају се деца у варошима тим
 нарше шесту, а по селма тим нарше седму годину. Старија
 пак оу 11 година не могу се у основну школу примати
 о извезима одлучује министар просвете и првених по-
 слова, по саслушању месног школског одбора, а по пред-
 логу школског назорника.

Чл. 37. Као што је чл. 39. председора, само последња тачка
 бегова тасиће овако: «По у којим местима нема оиде-
 јених женских школа, где се мушка и женска деца
 заједно.»

Чл. 38. У свему по чл. 40. председора. Само се позива на
 чл. 39. место 32.

Чл. 39. По члану 41. председора, но прва аинежа тасиће
 овако:
 «Деца, која би по вршионој школој основној школи
 отишла на занат или у радноинице, аужна су учене у
 пролужној школи наставити.»

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Друга алинеја чл. 41. остаје.

Чл. 40.

Остаје чл. 42. предлога. Само се у другој тачци тог члана у речма: «за оправдање служи.....» додаје: «за оправдање изостајања служи».

Чл. 41.

Као чл. 43. предлога, цео.

Чл. 42.

Као чл. 44. предлога, цео.

Чл. 43.

Као чл. 45. предлога, цео.

Чл. 44.

Деца, која приватно уче по програму јавних основних школа морају полагаати испит у јавним основним школама на крају сваке школске године. Таксе за те испите биће по 5 динара на корист школске касе за испит сваког детета, а по 3 динара учитељима, који испит изврше. Али нико нема права да у једној години положи испит из два или више разреда. О изузецима од овога последњег за старију децу решава министар просвете и црквених послова.

Чл. 45.

Као чл. 47. предлога, само где стоји «не треба да буде већи» — да се стави: «не сме да буде већи». У четвртој врти тог члана место: «у два или три разреда» — да се стави: «у више разреда».

Чл. 46.

Преко године воде се белешке о успеху и владању ученика, а на крају школске године држи се испит из прописаних наставних предмета, и на њему се ученицима дају оцене по прописима који ће се о свему овоме издати.

Чл. 47.

Одредбе, по којима се ученици из разреда у разред преводе и правила о владању и казнама ученика прописује министар просвете и црквених послова.

Чл. 48.

Као и чл. 50. предлога, само се место речи «издаваће се» — у другој врти — ставља: «издаје се».

IV

Учитељ или учитељка

Чл. 49.

За образовање учитеља и учитељака постоје учитељске школе засебним законом уређене. Број ових школа одређује се државним буџетом према потреби основних школа.

Чл. 50.

Учитељи се постављају претписом министра просвете и црквених послова. Они могу бити постављени за сталне или привремене, према спреми која је овим законом прописана. Стални учитељи почињу службу са најмањом у закону за сталне учитеље одређеном платом.

Чл. 51.

За сталне учитеље постављају се само они, који су положили по закону прописани учитељски испит у учитељској школи.

Те испите моћи ће полагати и ученици који су свршили богословију, вишу гимназију или реалку и вишу женску школу.

Трећа алинеја овога члана јесте трећа алинеја чл. 52. предлога са изоставком речи у трећој и четвртој врти «или би иначе било узрока из којих би се могли испита ослободити».

Чл. 52.

На случај да не би било довољно лица која би у претходном члану означену спрему имала, министар просвете моћи ће поставити на учитељска места лица, која и мању школску спрему имају (али не мању од свршене ниже средње школе или од три разреда више женске школе или једнаког с тим завода), пошто сврше једногодишњи ванредни течај, који ће се тога ради о државном трошку уз учитељске школе завести и пошто положе учитељски испит по правилима, која ће о томе прописати министар просвете. Ова лица моћи ће бити постављена само за привремене учитеље и тек после четири године моћи ће бити потврђена за сталне учитеље.

У више основне школе моћи ће се постављати само учитељи са редовном учитељском спремом (чл. 51.).

Чл. 53.

За научно и практично усавршавање учитеља одређују се о државном трошку особити течаји, за које ближа наређења прописује министар просвете и црквених послова.

Чл. 54.

Као члан 54. предлога, цео, без измене.

Чл. 55.

Као члан 56. предлога, без измене. Само се додаје ова нова алинеја:

«Учитеља уводи у дужност школски управитељ или где овога нема, председник школског одбора, у присуству осталих чланова и ученика.»

Чл. 56.

Као и члан 55. предлога, цео, без измене. Само се трећој врти после речи «издаће се» — додаје «по саслушању главног просветног савета, а . . .»

Чл. 57.

Као члан 57. предлога, цео, без икакве измене.

Чл. 58.

Ако се у местима где има више учитеља који учитељ разболи, школски управитељ одређује му заступника, а где је само један учитељ, одређује му заступника школски надзорник. Ближа правила о томе прописује министар просвете и црквених послова, по саслушању гл. пр. савета.

Чл. 59.

Као члан 59. предлога, како је прва и друга алинеја његова, без измене. Но првој алинеји додаје се још ово :

«Но кад се заведе стални стручни надзор над основним школама, учитељске плате уредиће се на основу петогодишњих периодичких повишица, које за прва три периода износе по 250 а за друга три периода по 300 динара.»

Чл. 60.

Изддржање може добити јучитељ по молби или по потреби службе (у случајима друге алинеје чл. 59) решењем министра просвете и цркв. послова.

Године службе проведене у привременом учитељству не узимају се у рачун при одређивању издржања.

Учитељима, који су били привремени због страног поданства, а имали су прописану квалификацију, рачунају се године привремене службе проведене у Србији, кад постану српски поданици. Осталима — према пропису чл. 52. — одбијају се прве четири године као и другим привременим учитељима.

Заслужним и способним учитељима који су служили у другим српским верозаконским школама, може министар просвете и цркв. послова, по саслушању главног просветног савета, уважити године службе које су на страни провели.

Државним чиновницима рачунају се године службе у другим струкама проведене приликом ступања у учитељску службу, ако су иначе испунили прописне услове.

Чл. 61.

Где у једном месту или при једној школи ради више учитеља, један се од њих поставља за *школског управитеља*; но у већим варошима број управитеља одређује се према потреби. Сви учитељи и учитељке чине учитељско веће те школе или тог места.

Чл. 62.

Као члан 62. предлога без измене, само се у трећој врсти реч «издаће» замењује речју «издаје».

Чл. 63.

Школском је управитељу дужност:

а) да води непосредан надзор над наставом и редом у школи.

б). Да опомиње на ред, а у случају непослушности на одговор позива неуредне и у дужности својој нетачне учитеље.

в). Да се брине за замену учитеља на случај краће болести или одсуства.

г). Да врши одлуке учитељског већа своје школе, да сазива учитељско веће, на њему да председава и саветовања да руководи.

д). Да се под одговорношћу брине о чувању и уредности школских ствари, књижице и архиве.

ђ). Да сваког месеца извештава школског надзорника о томе, врше ли се уредно школски часови и друге дужности, и испуњава ли се све што је законом прописано.

е). Да води преписку са школским властима.

У местима где има више од четири учитеља под једним управитељем, добија управитељ за ове послове од своје општине додатак најмање од 150 динара на годину.

Чл. 64.

Школског управитеља поставља министар просвете и цркв. послова по предлогу школског надзорника. При бирању школског управитеља гледа се на способност за ту дужност и да је најмање провео пет година у учитељској служби. У осталом, да не би послови застајали, школски надзорник има право одмах поставити привременог школског управитеља, који ће дужност прихватити и вршити докле министар сталног управитеља не постави.

Чл. 65.

Као члан 65. предлога, само се у трећој врсти место речи «месног» ставља реч «надзорника», а у четвртој врсти брише се реч «одбора».

Чл. 66.

Остаје члан 66. предлога, са изоставком целе тачке под г.).

Чл. 67.

Као и члан 67. предлога, само у трећој врсти место речи; «месни школски одбор» ставља се «надзорник школски». (У последњој врсти место «чл. 70.» «чл. 69.»).

Чл. 68.

У свему као члан 68. предлога, само се у претпоследњој врсти пред речи: «неуредан живот» предмешу речи: «и иначе неуредан живот.»

Чл. 69.

Отпустом из службе казниће се учитељи над којима би често биле употребљаване казне чл. 67. и 68. а они се не би поправили; даље, учитељи, који би земањским судовима били осуђени на затвор више од 4 месеца или

робију за преступе или злочинства и који би својим недостојним понашањем и неморалним животом понижавали учитељски позив.

Чл. 70.

Учитељ се може из школе у школу преместити по молби, за казну, по потреби службе или по изјављено жељи општине у којој служи. За премештај по потреби службе учитељ ће добијати накнаду из буџета основних школа; а за премештај по жељи општине платиће му она општина, која тражи премештај, и то по пропису који ће о овој накнади издати министар просвете и црквених послова.

Без велике школске потребе неће се учитељи премештати, а нарочито не у течају године школске.

Чл. 71.

Ако један пут кажњени учитељи три године проведу у непрекорном владању и не заслуже никакву казну, онда казне чл. 67. и 68. губе сваку и сматра се као да нису постојале. Учитељ који је отпуштен може се опет повратити у службу, по саслушању главног просветног савета, а с обзиром на његово владање и занимање после отпуста и с погледом на опште законске прописе.

V

Надзор

Чл. 72.

Виши стручни надзор над наставом и васпитањем у основним школама врше школски надзорници.

Број школских надзорника одређује се према броју школа и према земљишту тако да на једног надзорника не дође више од 120 школа.

Школски окрузи и места где ће поједини надзорници стално живети, одредиће се највишим решењем по предлогу министра просвете и црквених послова, а по саслушању министарског савета.

Чл. 73.

За школске надзорнике постављају се наставници виших и средњих школа, који су служили најмање три године као наставници, а тако исто и учитељи основних школа који су свршили учитељску школу и положили учитељски испит с одличним или врло добрим успехом, а били учитељи најмање шест година — пошто сви положе професорски испит из групе наука у чл. 7. под ж. закона о професорским испитима од 29. јануара 1880. год.

Чл. 74.

I. Школски надзорници дужни су да најмање један пут преко године походе сваку школу у својој области.

Приликом похођења имају нарочито pazити:

а. Да ли се врше сва законска наређења односно пописивања и идења дечијег у школу;

б. Каког су прилежања и владања учитељи, и каква је дисциплина и чистоћа у школи;

в. Да ли се ради по наставном плану, какав је метод предавања и како напредују деца у општеи у поједним струкама;

г. Да ли се наставници научно усавршавају и каква су им споредна занимања;

д. У каквом се стању налазе зграде школске, а тако исто и други локали и земље, које иду уза школу и какве су у опште економне прилике дотичне школе.

ђ. Да ли месни школски одбори врши своју дужност према школи на основу издатих закона и наредба.

Школски је надзорник овлашћен да прегледа званичан рад школског одбора и има права да преко председника позове школски одбор на састанак.

II. Школском је надзорнику дужност да најмање једном у години дана походи сваку приватну школу, која је налази у области која је њему рад надзора школског поверења.

III. Школски надзорник прегледа и одобрава распоред часова, који му подносе учитељи или управитељи.

IV. Он чини предлоге највишој школској власти, да се упражњено место учитељско попуни и да се одреди замена у случајевима дужега одсуства.

Он има права да даје учитељу одсуство до десет дана.

V. Он сазива и руководи учитељске зборове, на којима се претресају сва питања, која се тичу напретка школа и научно - педагошког усавршења учитељског и бране се о установљењу и попуњавању школских библиотека.

Ове су зборове дужни сазивати школски надзорници најмање једном у години на једном или на више места.

VI. Сваки школски надзорник за себе подноси концем сваке школске године министру просвете и црквених послова извештај о томе, шта је приликом свога похођења приметио и у каквом се стању у опште школе налазе. Нарочито има изложити све сметње и незгоде, због којих која школа не може да напредује и предлаже којим би се начином могло што отклонити.

VII. Преко школског надзорника води се сва преписка министра просвете и црквених послова са полицијским властима, у колико се то тиче школа и учитеља. Преко њих обрађују се учитељи, општине и полицијске власти министарству просвете за све што долази у круг школских питања и прилика.

Само у случајима жалбе на школске надзорнике могу се полицијске власти, општине, учитељи и дечији родитељи непосредно обраћати министарству просвете и црквених послова. Ближа наређења о свему томе, као и о односима између надзорника и других власти, про-

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

писује министар просвете и црквених послова, по саслушању главног просветног савета.

Чл. 75.

Школски надзорници имају положај и права професора средњих школа.

Поред тога имају у име попутнине додатак од хиљаду и двеста динара на годину. Овај додатак неће им се издавати у случајима кад, ма из којих узрока, не буду походили школе по пропису.

Чл. 76.

На врху школског надзора налази се главни надзорник основних школа, који је чиновник министарства просвете и црквених послова, и који је свагда члан главног просветног савета.

Главни надзорник мора имати исту квалификацију која се тражи за школске надзорнике и поред тога да је познат као практични стручњак школски. Одредбе законске о плати начелника министарства просвете и цркв. послова вреде и за главног надзорника основних школа.

Чл. 77.

Осим дужности коју главни надзорник основних школа врши као чиновник министарства просвете по наредби министра, његове су главне дужности :

а, да се брине о надзиравању основних школа у Србији и да собом надзирава јавне и приватне основне школе у Београду ;

б, да министру служи као референт у свима словима основне наставе ; и

в, да сазива конференције школских надзорника.

Чл. 78.

Под председништвом главног школског надзорника састају се сваке године за време школска одмора сви школски надзорници. На њиховим састанцима раде се ови послови :

а. већа се о изменама и допунама закона о уређењу основних школа и о издавању погребних наредба и упутстава за учитеље и ниже школске власти ;

б. утврђује се наставни план и прописују се научна средства за основне школе ;

в. прописују се правила за одржавање школске дисциплине ;

г. већа се о регулисању одношаја између разних школских власти, као и њихових одношаја према полицијским властима ;

д. договара се о мерама за усавршавање учитеља нарочито помоћу учитељских зборовна ;

ђ. већа се о свему што би ишло на усавршавање школе и наставе и у опште на унапређење народне просвете.

Све одлуке које се донесу на овим састанцима подnose се министру просвете и цркв. послова, који о том решава по саслушању главног просветног савета.

VI

Прелазна наређења

1. Начин уписивања деце у школу, како је изложен у члану 29. овог закона, има се поступно и потпуно извести до 1890. године закључно. У свези с тиме имају се у истом року и на исти начин подићи и удесити школске зграде према прописаним правилима.

2. Петогодишње периодичке повишице плата учитељских имају се завести онда кад се попуне сва места школских надзорника. Дотле остаје у важности закон о учитељским платама од 31. марта 1881. године.

3. Сви школски надзорници имају се према наређењу чл. 72. и 73. поставити у један пут у почетку 1885. и 86. школске године, а дотле важи закон о надзиравању школа од 21. марта 1881. године у колико није измењен овим законом.

4. Овим законом укидају се: закон од 11. септембра 1863. год. с изменама и допунама које су касније у њему чињене и закон о надзиравању основних школа од 21. марта, 1881. године, уколико се тиче основних школа и колико није овим законом измењен.

9. Новембра, 1881.

у Београду

Известилац

Др. В. Бакић, с. р.

Чланови одбора за претрес »предлога закона о основним школама«:

Милорад Н. Шапчанин, с. р.

Стеван Д. Поповић, с. р.

Димитрије Јосић, с. р.

Живан Живановић, с. р.

Ј. Пецић предлаже, у интересу потпуније дебате а и да би говори појединих беседника били тачније забележени, почем ће сваки желети да његово миљење изиђе на јавност, да се деловођи одреди један помоћник између чланова и да се одреди који дан за ванредне седнице

Др. Ј. Валента предлаже да се добави стенограф, како би се свачији разлози што боље забележили, јер је закон о коме ће се водити у Савету дебата врло важан, и разлози који се буду у њему чули могли би послужити као богат материјал г. министру, кад буде ову ствар заступао у Народном Представништву.

После још неког говора о овим предлозима, а нарочито о стенографу, како га није могућно плаћати, и услед понуде г. Влад. Карића да он помаже деловођи у вођењу записника,

Савет одлучи, да Влад. Карић помаже деловођи у вођењу записника и да се ванредне седнице држе сваког Понедеоника, докле се сврши претрес закона о основним школама.

О интелигенцији човека и животиња

По Бриџе-у, Реџламу, Дарвину и другим

НАПИСАО

ЂОРЂЕ МАРКОВИЋ,

ДОКТОРАНА МЕДИЦИНЕ У БЕЧУ

(Свршетак место наставка)

Једног дана био сам сретан да сретнем сеобу *F. sanguinea* из једног мравинака у други; и доиста беше врло интересантан приказ видети како господари брижљиво у вилицама својим носе робове своје у место да њих робови носе, као што је то догађај код *F. rufescens*. Другог дана обрати на се пажњу моју једно дваестину оних мравца који робе, који преко истога места пређоше, али очевидно не да истражују храну. Они се приближише једној независној општини мравца — робова (*F. fusca*), но бише јуначки одбијени; кад што и по три мравца — роба вишаху на ногама мравца који роби (*F. sanguinea*). Ови пак немилосрдно убијаху своје мале непријатеље и вуцаху за храну мртве лешеве њихове у мравињак свој, који је удаљен двадесет и девет јарада био, али не могоше докопати ни једне лутке, да је као роба одгаје. Ја тад узем из једнога другог мравињака *F. fusca* неколико лутака, па их метнем на једну ледину близу бојнога пола. Тирани их одмах жудно шчепаше и са собом одвукоше ми слећи зар, да су ови ипак победници у последњој битци остали. У исто време и на исто место метнем ја неколико лутака једне друге феде *F. flava* с неколико ових малих жутих мравца који још вишаху о комаћу мравинака њихова. И ту феде премда ретко хоће да у робље одведу, као што је г. Смес описао. И ако је та мравља феда тако мала, ипак је веома храбра; тако ја сам их сам гледао како страшно друге мравце нападаху. Једном нађем ја на моје велико чудо под једним каменом једну независну општину *F. flava* покрај мравињака оних мравца који робе *F. sanguinea*; и почем сам случајно оба гнезда покварио био, то мали мрави спонадоше своје велике суседе с чудном храброшћу. Сад сам био рад да сазнам, да ли је *F. sanguinea* у стању да разликује лутке од *F. fusca*, које она обично за робове себи одгајује, од лутака мале а горонадне *F. flava*, које она ређе роби, и уверих се очевидно да јесте; јер ми смо видели да она лакомо и нагло граби лутке од *F. fusca*, док се међу тим веома уплаши кад наиђе на лутку или ња на земљу из мравињака *F. flava* и брзо бежи даље од ње. Али, од прилике на једно четврт сахата, мало за тим пошто су сви мали жути

мрави одмилили били, охрабрише се ови те лутке однесоше.

Једног вечера посетим ја другу једну општину *F. sanguinea*, и видох како се неколико тих мравца враћаше кући, и улазаше у свој мравињак носећи мртва тела *F. fusca* (што показиваше да то не беше сеоба) и многбројне лутке. Ја сам пратио један дуг ред од мрави који с пленом натоварени иђаху, од прилике четрдесет јарада на траг до једног густог шушњака, одакле сам видео да изађе последња индивидуа *F. sanguinea* носећи једну лутку; али нисам могао пронаћи у густом шушњаку опустошени мравињак, премда никако одатле није могао далеко бити, јер две или три индивидуе *F. fusca* трчаху тамо амо у највећем узбуњену, а једна држећи своју лутку у устима, стајаше непомично на врх једне гранчице — слика очајања над развалинама куће своје.

То су факта којима, до душе, није била нужна моја потврда, о чудесном инстинкту робљења. Најпре се види велика супротност инстинктивних навика *F. sanguinea* према континенталном *E. rufescens*. Овај последњи мрав не гради себи мравињака, не одређује своју сеобу, не скупља храну за се ни за своју млад; шта више није кадар сам ни да једе; он апсолутно зависи од својих многбројних робова. *Formica sanguinea*, на против има много мање робова, а за време првога дела лета, веома мало; господари одређују где ће и кад ће нов мравињак да се гради и кад ће пресељење бити, господари носе робове. И у Швајцарској и у Енглеској робови изгледају као да искључну бригу брину о ларвама, и сами господари излазе да робље робе. У Швајцарској робови раде заједно с господарима да грађу привуку и мравињак начине; обоје, а поглавито робови, посећују и музу, као што би се рећи могло, њихне лисне ваши, и тако обоје скупљају храну за општину. У Енглеској господари обично излазе из мравињака да грађу за грађење и храну за себе, своје робове и ларве своје приберу, тако да у Енглеској господари имају много мање услуга од својих робова, него ли господари у Швајцарској.

Ја се не усуђујем казати на који се начин инстинкт *F. sanguinea* развио. Али како мрави који нису

од оних што робе, хоће по кад кад, као што сам ја видео, брижљиво да прикупљају лутке других фела, кад их расејане близу свога мравињака нађу, то је могућно да су се таке лутке које су исконо као храна у мравињак довучене, могле у њему развити; и сад ти, на тај начин и нехотично одгајени странци могу следовати њихном властитом инстинкту и оно радити што могу. Ако се по том присутност њихова покаже корисна за фелу која их је узела — јер би било пробитачније за фелу да хвата раднике, него да их одхрањује — онда ће навика скупљања лутака изнајпре за храну моћи бити природним одбирањем ојачана и устањена у са свим другој цели, да гаји робове. Кад пак инстинкт једном постане, али у још много мањем ступњу него што је код нашег британског мрва, *F. sanguinea*, којег као што смо видели много мање помажу робови његови него исту фелу у Швајцарској; природно одбирање може увећати и модификовати (инстинкт — сваки пут наравно представљајући да је свака модификација била фели на корист — док није постао један мрав, који толико зависи од својих робова као *Formica rufescens*«.

Познато је да пчеле и мрави праве вештачке ћелије у кој има засебно живе и да прве следују позиву матице која је интелгентнија и код које је нервна система развијенија од осталог народа и она је управо мајка свију пчела. Кад је лепо време риднице оставе своје вештачко сазидане дворе и отиду да купе мед, восак и прашину са цвећа; а при облачном времену остану сви код куће. Ове су животиње веома разборите, ма како далеко отишле да восак купе, знају опет да се кући враге. Чувственост и схватање код њих је веома развијена, јер оне знају да се међу собом договоре, накратко, развијају умну способност при свакој прилици која им се не сме одрећи при данашњем стању науке.

Код крустацеа је нервни поредак и као и код зглавкара. Рак има такође велики ганглион око ждрела, затим прсни ганглион и више трбушних ганглиона који су скопчани једним ланцем. Ганглион на репу много је већи од трбушних а то је очевидно, јер рак потребује да својим репом пипа, куда ће да иде. Зато дакле рак иде на трашке што се нервни ганглион за осећање и пипање на самом крају од репа находи.

Нервна система код кичмењака са свим је пак другача него што је код зглавкара. Код кичмењака находимо да ганглије врше неку функцију само онде, где воља и свест људска не влада. Овде дакле ганглије врше радњу над оним органима који нису људској вољи потчињени, а све оно што је људској вољи и свести потчињено, то врши мозак а од чести и мождина. Један једити кичмењак нема мозга а то је:

Amphiotus lanceolatus, код њега врши радњу *Spina dorsalis*. Код ових је животиња »нервни центар« луж скелета, па макар се овај састојао из костију или самих рскавица. Сви ти нерви стоје у свези са мозгом или мождином, — мождина је увек у свези са мозгом — из којих излазе двојки нерви: нерви за осећај и нерви за покретање. Помоћу тих нерава умеју се наћи у околини нашој и са осталим светом у свези бити.

Овај поредак нерава налазимо како код најпростијег кичмењака тако и код најсавршенијег — човека.

Пијавица, рак, жаба и човек, та четири организма разликују се како по форми тела тако и по делању једна од друге, а још већа се односно ума разликују. Та разлика долази од нерава и њиховог неједнаког састава. Свеза пак између ових животиња постоји у саставу и склопу органа и њихове радње. О томе се можемо одма уверити, чим сравнимо мозак кичмењака и то полазећи од најпростијег (мозга) па до најсавршенијег и најзаплетенијег.

Морска корњача има нерв за мирисање од знатне величине, предњи мозак је по своме обиму прилично велики. Има три одељења у мозгу, и та се могу сравнити по својој форми и саставу са ганглионима нижих животиња (јер нису ни најмање на површини убрани). Рибе имају такав исти мозак као и корњача, јер је и код њих нерв за мирисање веома развијен. За овим нервом долази: предњи, средњи и стражни мозак, који су се развили од ганглиона и постепено у мозак прешли. — Сва три одељења мозга личе на ганглионе нижих животиња. На каквом је ступњу душевна радња ових животиња, може сваки знати, ако је само посматрао рибу и корњачу у каквом акваријуму. Њима годи веома чиста вода, у којој има доста хране и у таквој се у највећем расположењу находе. Неке се пак животиње међу собом слажу а неке се мрзе. На глас звона, корњача и рибе дођу на одређено место да храну приме, а то доказује да се оне могу да опомену оног места, и да знају да ће тамо храну добити чим дођу. И једне и друге приме храну и то од познате особе; но ако би им каква друга — непозната — особа храну пружила: оне с места побегну и неће да је приме. То је доказ да оне могу особе по мирису да познаду, те зато према некој имају поверења а према другој особи непознатој — немају. Оне имају још душевне моћи да разликују »пријатно« од »непријатнога« као и памћење у распознавању једне особе од друге.

У тица је мозак много развијенији. У људана је нерв за мирисање покривен великим мозгом, јер тај нерв овде има обичну величину као и остали. Три одељења мозга овде имају округлу форму само што је предњи мозак већи од она друга два; и нерви истичу из мозга онако исто и у оном истом реду као и код

www.човек.рс Овде дакле мозак има више нервне масе, која знатно упливише, не само на све нерве у телу, него и на умну радњу која се човечијој приближава; и то нарочито код оних тица, код којих се предњи мозак не састоји из глатке и равне површине, као што је код гуске и ћурана, већ код таквих тица код којих је мозак на површини убран и који има више или мање вијуга. Такве вијуге налазимо код папагаја, свраке, крешталице и многих других. Зато се ове дају добро обучити, и наикну се на човека и његово друштво. Још већма се даде обучити коњ и пас који се душом и телом човеку ода. Код ових је већа интелигентност зато, што имају више вијуга.

Код *сисаваца* предњи мозак претеже све више и више, има више савијутака — убраности — који су човечијим подобни. По својој саставу најсличнији је мозак мајмуна и човека. Но ово срањење по форми не сме се и на радњу пренети између разних сисаваца и човека.

По спољашњем изгледу буковине и јововине не може нико на једнака својства ових дрва да закључи, јер се разни односе спрема воде, тврдоће и спрема горива. Ово је тек тачније испитано помоћу микроскопске анатомије, да хемички састав и живот ових дрва са свим је друкчији један од другог, те тако се дознало зашто јововина у води не трули, а зашто је буково дрво тврђе и зашто више топлоте ствара.

Кад сравнимо спољашњи изглед *рогоза*, *бреста* и *раста*, одма представимо себи и њихову различност односно тврдоће и начина живота; тако исто морамо у призрање узети различност мозгова између рибе, тице и човека. Зна се да спољашња форма није без уплива, али данашња наука не дозвољава да се с овим упливом тера до крајности.

Лекарска су посматрања ове податке на видик изнела:

Чим је каква месна препрека односно храњења или из каквог другог узрока, то велики мозак на живом телу омршави, и у својим појединим деловима смежура се и збрчка (*Atrophie*) тако да на место мозга дође вода у унутрашњост лубање. Код таквог се човека одма појављује опадање свести и разума, смањи се душевна способност, те тако постане неспособан и за какав умни рад, наступи дакле *тупоглавост*. Ова су лекарска посматрања од велике важности, јер на живом човеку не знамо шта је у мозгу, но само познајемо његову радњу. Ако такве појаве за живота пратимо, а после смрти нађемо анатомским прегледом такве узроке, онда нам се потврди права истина и појави суманости потпуно се објасне.

У тупоглаво-рођених људи (идиота, кретена) мали мозак разликује се од здравога својим незнатним и јадним развићем, па за то је према томе скупљена

и јадна и душевна способност. Као год што смо се помоћу лекарског искуства уверили, да кад се о лакат ударимо, нерви се раздраже и утрну; а ако је удар већи био, онда се за неко време нерв умртви и постане неосетљив; тако исто и код мозга бива. Ако је мозак у унутрашњости повређен, његова ће се радња само у нечему смањити, али ако та повреда почне и на друге органе да дејствује и да их притискује, тако да тај терет почне читаву масу гњечити, онда мишљење престане и свест са свим ишчезне. Такве ћемо примере навести где је свест и даље сстала, ако повређена маса није здраву притискивала и обратно.

Овај занимљиви случај посматрао је др. Кратер у Далмацији: Иван Мусулин из округа Нарентског побије се једном, и његов противник удари га каменим у главу тако, да му је темену кост разбио. Он падне на земљу, али се за кратко време освети, тако да је после два сахата сам ишао у суд и предао тужбу. Он је добро био превијен и двадесет дана наодио се са свим повољно, тако да је често излазио на игру и учествовао у боксовању. Био је вавек добро расположен а био је и при себи. На игру с боксерима изашао је 21. дана, али му није добро било, и није хтео у игри учествовати; но опет је за то давао — своје мњење како треба играти. Дакле био је до тог часа при потпуној свести. Кад је пошао кући, стрпошта се и привикне: »Мени је зло« и за неколико минута умре. После 18 сахата правио је над њим обдукукцију др. Кратер, који је нашао да је *lamina vitrea* на темену са свим размрскана била и да су парчад кроз дебелу марамицу — оптицу (*dura mater*) — у мозак продрла. По усменом причању др. Кратера била је читава лева половина мозга у гној се претворила тако да је сиваста маса по мозгу пливала у тој крваво-гнојавој маси. Стари анатом др Карни извадио је једном детету иглу из чела која је три прста дубоко у мозгу била, рана је зарасла и дете је после са свим оздравило, тако да је до великог достојанства доцније дошло.

Др. Halsted прича, како је једноме пушка главу са свим размрскала, тако, да су $4\frac{1}{4}$ *цалца* дубоко унутра у мозак ушла парчад. Тај човек није пао у несвест, јер је после неколико минута сам лед на главу метао и крв брисао. Он је за тим сам на коња узјахао и дојахао је до куће, која је од прилике на једну енглеску миљу удаљена била, али је готово у пола онесвешћен био. Ту му се изваде парчад из мозга, рана се зашије и после $2\frac{1}{2}$ месеца са свим је оздравио. *Лонже* још чудноватије прича, како је једноме готово пола мозга изцурило кроз убојну рану,

и он је тако с пола мозга готово читаву интелигенцију задржао. Но ово су тако чудновати примери да многи физиолози не верују.

Из свега дојакошњег видели смо да се у мозгу ствара све мишљење. Из сравњења животињских мозгова излази, где је развијенија форма мозга, ту је већи и развијенији душевни живот. Развиће мозга разумем не по величини, — квантитету — него по квалитету. Погрешно је оно мњење и закључак где се каже: који човек има више мозга, тај је паметнији и разборитији. Не, то није тако, данашња је наука у најновије доба то решила. Па чак и наш народ дошао је до закључка, да велики мозак не чини човека паметним. Народ каже: »шта му је вајда што има онако велику главу, кад му је пуна сурутке.« Дивно оштроумље народа, на које су резултате тек сад природњаци дошли. Та то нам и свакодневни примери доказују. Узмимо одраслог крупног човека који има велике мишиће, а овамо није у стању ни по терета да подигне, што може један мали и коштуњави човек са мањим мишићима. Али наравно у овога су последњег мишићи развијенији услед рада. Првога народ сравњује с »врбовим« а другога с »дреновим« клином.

Мозак по величини и тежини својој у разних је људи такође различан. Још је Аристотело знао, да је женски мозак мањи од мушкога, а то је и новија наука доказала. У средњу руку човечији мозак тежи 1424 грама, а женски износи на 1272 грама. Дакле женски је мозак од човечијег лакши равно 152 грама. Жене нису због ове малине мозга глупље од људи, него их је проклета њихова сујеверност до тога довела, што оне не употребљавају мозак за какво реално знање, него на које какве измишљотине и тричарије. У обичном животу женска глава изгледа као да је већа од човечије, а то причињава пунђа и туђа коса. Нар. пословица вели: »Дуге косе, кратке памети.« Кад сравнимо на мртвачком кревету главу човека и жене, онда ће нам одма у очи пасти, да је човечија већа. Па ништа за то, оне би по анатомском саставу мозга могле исту интелигентност имати што и људи, али сујета и ништавилост спречавају умно развиће.

Женска је глава мања, округлија и приближава се више кугластом облику, јер има мање испупчености, чело је ниже, а лице је краће и округлије. Грудни је кош у човека у свима правцима већи, и као све кости, тако су и ове много јаче и масивније. Женски је грудни кош много еластичнији, кретине су женске нешто више, те за то су у струку тање. Карлица је женска знатно шира и за то бутне кости стоје косо спрема колена. Женска је плећка мања, те за то су руке

краће и мање, а према томе нису способне за какав тежи рад; кости су од бутине ка колелу слабије, нога је нежнија и за трчање неударнија. Према овоме и према женском мозгу, видимо, да жену не можемо ни у чему с човеком да сравнимо, јер по готову одступа у свима органима.

Ми овде не ћемо женски мозак више са човечијим сравњивати, јер врло мало има жена *) које су се одликовале на књижевном пољу, него узећемо да сравнимо човечије мозгове, који су се женијалношћу својом на књижевном пољу одликовали и који су највећи мислиоци свога доба били. Казали смо напред да се интелигентност како у човека тако и у животиња састоји у *вијугама* на површини, т. ј. што је више мозак убранији и што више вијуга има, то је интелигентнији. Ово се мора имати на уму пре него што пређемо на поједине примере.

Кад сравнимо мозгове великих људи и других мислилаца са мозговима *обичних* здравих људи, наћи ћемо да је у првих нешто мало већи; а наћи ћемо и обратно, да је у неких научењака мозак још и мањи од мозга обичних здравих људи. Славног природњака *Кивијера* (Cuvier) мозак је тежио 1861 грама; познатог песника *Lord Byron*-а 1807 грамова; оштроумног математичара *Dirichlet*-а 1520 грамова; великог пак мислиоца на математици *Gauss*-а мозак је тежио 1492 грама; женијалног хирурга *Durand*-а само 1437 грамова. Неман-а тог највећег филолога, који је тој науци путове прокрчио, мозак је тежио само 1358 грамова; а научењака *Hahn*-а, који је иначе одрастан био, тежио је цигло 1226 грамова. Овај мозак није дакле ни средину женских мозгова по тежини износио. Највећи мозак на свету имао је *Оливер Кромвел* (Oliver Cromwells) протектор енглеске републике у 17. веку. Његов је мозак тежак био 2231 грама, а неки опет веле да је *Lord Byron* имао још већи, његов је тежио шта више 2238 грамова. Ова су двојица готово два пут више мозга имали од обичног здравог човека. Славни сликар Рафајел, Волтер и Наполеон I. имађаху тако мали мозак да није ни средњу сразмеру прелазило.

Ако сравнимо мозак разних животиња, наћи ћемо на исту сразмеру. Цето има мање мозга од овце, а много мање од вола. Мозак је код слона **) три пут већи него код човека, а и мозак код китова такође је већи од човечијег. Из овога се види да не можемо

*) *Johann Friedrich Meckel*, професор сравњујуће анатомије, из галантерије и за утеху дама тврдио је (+ 1833 Halle) да је женски мозак у сразмери спрема мушког волуминезнији од- носно нерава.

**) Спрема саставу, величини и тежини тела, слон има врло мали мозак, а опет је зато паметнији од многих људи.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

гледати на апсолутну тежину мозга а не можемо и спрам тежине тела узети, да би интелигентност једне животиње определили. Магарац има тек 250. део мозга од целокупне тежине тела; пољског миша пак износи мозак 131. део тела. Не може се ни према релативној тежини узети, јер би онда човек морао умно испод врапца, сенице и цајзле стојати. А и псето, слепи миш и коњ према овоме морали би умно нижи бити и на нижем ступњу развића од питомог белог зечића стојати.

Из ових јасних примера нема се куда но мора се признати правило: *Што више виђуга на једном мозгу нађемо, то морамо му и већу интелигенцију признати.* Наш професор психијатрије, Мајнерт, поставио сад у најновије време једну са свим другу теорију, но ја је нећу наводити овде, јер ми се чини да је ова вероватнија; његова теорија доиста је још у првом развићу, па кад је већина буде примила, онда ћемо и сви пристати уз њега, а сад су за ову теорију готово сви физиолози и остали природњаци.

Чим је мозак у човека лакши од хиљаду грамова, науком је доказано, да је блесавост и лудило на прагу, па и хиљаду грамова нису ни за какав умни рад.

До које се године мозак развија — расте, и у којој је години човечијег живота најтежи?

Славни немачки анатом Samuel Thomas држи да мозак расте до 4-те године, но то није могуће; други пак кажу да се до 6—8 године развија. Највеће право има енглески физиолог Sims; он каже да мозак непрестано расте, и то до 20-те године. Други тврде да од 20—30. године почиње мозак да опада, а од 30—50 по ново да расте. Ја бих највише веровао француском природњаку Gratiolet-у који каже: да бар у кавкаске расе мозак од детињства до старости непрестано расте. При мерењу лубања нашло се, да Кавкасци имају већу главу од Монголаца. Монголци пак већу од Црнаца, а ови пак већу од Оцеанаца. Африкански црнци стоје са величином своје лубање између Европејаца и Аустралијанаца. Бела или кавкаска раса стоји на већем ступњу умног развића од монголске, монголска пак над црном и т. д. Још је и ово на сигурно доказано: да лубања у интелигентније расе доцније зарасте, него у расе која је на нижем ступњу развића. Тиме је дакле остављен мегдан мозгу, да се може лакше развијати, док код посљедњих лубања одма зарасте и укопча се у своје шавове тако да мозак нема места да расте и да се даље развије.

Из свега овога видели смо да развиће умно не зависи од величине и масе мозга, а и то, да маса није без уплива, ако узмемо спољашњи одношај, на ум. Мали, слабуњави, гецави и од природе неразвијени људи, не могу са својим минимима толико снаге про-

известити колико могу одрасни, крупни, здрави и извежбани. То исто важи и за мозгове женијалних мислилаца, јер они су свој мозак радом, умствовањем и напрезањем развили; док, код слабуњавих, душевно болесних и оних који се нису умно вежбали, мозак је неразвијен остао. Ако сравнимо нпр. Шилерову лубању са лубањом каквог глупака, видећемо да је прва у свима деловима хармонички развијена, да има лепу округласту форму и више простора за мозак. Ако пак узмемо у руку лубању глупака, где мозак није довољно развијен, то ћемо одмах увидети да је чело много ниже, потиљак плоснаст и плитак, лице испуњено, управо рећи, целокупни састав изгледа мањи код несрећног и умног просјака од главе славног песника Шилера.

На овом месту је вредно да укратко објаснимо, од куд долази *слабоумност*, — и од куд долази микрокефализам.¹ Фокт оснива микрокефализам на атавизму² Под атавизмом треба разумети, да се једна генерација у назад повратила. На пример, наши праједи имали су у својој фамилији каквог сулудог, глупог, блесавог или ма с каквом другом маном. Таква мана није се одмах на првој или другој, него можда чак на трећој генерацији појавила. Наш народ не зна ни шта је *наследство* нити пак *прилагођавање* у овом смислу на основу којих се оснива данашња теорија постања али опет за то каже: ово се дете није ни на оца ни на мајку метуло, него на деду или бабу, стрину или ујака и т. д. очи су му се на тога, нос на тога, а обрве на тога и тога метуле. Ето и наш народ верује у атавизам. Наши су сељаци доиста праве Дарвинисте. Ако је који крадљивац или бекирија, картарош итд., одмах кажу: вала му је такав и отац био. Но ако отац таква својства није имао, они траже узрок, па на основу предања, иду до прве, друге па и треће генерације и доиста нађу сличан пример. Против Фокта устао је проф. Др. Chr. Aeb у својој брошури: *Ueber das Verhältniß der Mikrocephalie zum Atavismus* 1878 г. Он каже, да о повратку једне генерације у назад не може ни речи бити. Доказујући опширније вели у главном: да је микрокефализам патолошко — болесно — стање мозга, и да се то болесно стање још у феталном — утробном — стању појављује, а не на основу наследства из раније генерације и т. д. Рокитански (патолошка анатомија 1856. Беч) вели, да душевном и умном недостатку кретена узрок је: или недостатак хране (*Atrophie*) или за то што је лубања сувише рано зарасла, те мозак нема куд да се развија. Аeb у држи да код микрокефала није

¹ Микрокефализам значи мала закрљжава лубања, која се мајмунској прилажује.
Atavus = прајед.

узрок што рскавице на глави сувише рано у кост пређу, него да је какав *унутрашњи узрок*, држећи да се мозак после трећег месеца рођења не развија као у човека, већ као у животиње.

Ми смо видели да и маса мозга није баш без уплива, али много више зависи мишљење од правилно развијене »форме« и од доброг »храњења.« Радња мозга, као и свака друга радња тела, зависи од здравља и добре хране. После дугог умног напрезања заболело нас глава, после дугог напрезања мишића уморимо се и они започну да болу; једном речи: сувишни потрошак материје умори нас, а тај умор осећамо као бол.

Бацимо један поглед на одношај *хранења*. — Ма каква сметња у крвотоку, производи сметњу — забуну — у душевном животу. Навала крви условљава раздраженост, а недостатак изнемоглост и слабост.

Да би мозак могао вршити добро свој посао, потребује доста и добре хране. Он износи 45. *део целокупне тежине* тела, а узимље 5-ти *део читаве крви* у себе. Може се у животу десити да мозак некад мање а некад више крви у себи садржи, а да му се обим и величина не промени, јер и иначе има свакад више крви него што му треба за храну. Види се дакле, да он за своју радњу потребује велику количину крви. — Много је занимљивији одношај крвотока у мозгу. Крв свакад умерено у њега долази не наилазећи ни на какав отпор, и то отицање крви, без икакве сметње, доиста је чудновата уредба у човечијем телу.

Ни један орган на човечијем телу нема тако много помоћних средстава за правилно отицање и дотицање крви, као што то мозак има, и он је тако осигуран да му је тешко какву повреду нанети.

Мозак лежи у глави као оно »језгра у орахово, љусци«; он је тако исто у два дела подељен (одозго). Ми га још и даље можемо са орахом сравнити. Као год што има језгра на површини својој испупчења и издубљења, тако исто и мозак има. Они набори на површини мозга изгледају као да су једни поред других наслагани. По спољашњем изгледу своме називамо ове боре »*вијуге*.« Као год што се орах састоји, из беле језгре која је жутом навлаком превучена, тако се исто и човечији мозак састоји из беле нервне супстанције, која је сивасто риђом навлаком превучена. Унутрашња је маса мозга бела, која се из сабијених испупчења и издубљења састоји, а површина из сивасте супстанције, на којој се саме боре паходе. Ове сивасто-риђе вијуге на површини мозга јесу *главни орган за мишљење*.

Развиће и важност ових вијуга у мозгу, за живот и здравље човечијег организма можемо најбоље оценити на деци. Ова немају никакве животне способности, нити сопственог разума, док год се ове ви-

југе у мозгу не развију. Недонешена деца немају развијених вијуга, а дете је тек онда у стању опстати кад се ове вијуге развију. Деца пак без мозга рођена умру одмах. Мозак почне тек после рођења нагло да расте, тако, да за прву годину после рођења толико нарасте код новорођеног, што није у стању после за *читав живот* да нарасте. Мозак је у 8. години већ нарастао и доста се развио, и те године тек треба децу у школу давати. Од осме године мозак се можда само на површини својој мења, шири се на све стране толико, колико му још меке и незарасле кости дозвољавају. Вијуге се на површини човечијег мозга у дванајест пута умноже (Huschke).

Како се мозак на површини увеличава, како пак постају она многобројна испупчења и удубљења, о томе ће нас најбоље уверити наша рука, ако је за пример узмемо. Ако руку дуже времена држимо у води, то ћемо како код живог створа (н. пр. код праље) тако и код мртвог видети где се многе неправилне боре на површини руке појаве. Гелије се на површини руке иапију воде, постану веће и шире, те тако заузму и већи простор; а почем су изнутра на доњем делу свезним ткањем утврђене, то немају куд на друго место да се шире, до на површину у форми бора. Исто тако бива и код мозга, но само што је ширење и помицање на површини спречено тврдим костима у које је мозак обграђен, и тај отпор на мекој површини причичава то се мора у унутарње боре да савија.

Како бива растење мозга на површини? Одкуд добија мозак више вијуга? Како се шири сива супстанција у којој је мишљење? Како се увеличава мозак?

На ова ћемо питања да одговоримо супротним: зашто се увеличавају мускули? — Они се само радом и вежбањем шире и крупњају, а тако исто и масу мозга на површини мора само умни *рад* да развије и усаврши.

»*Покретање*« умножава мишићне кончиће, — а »*мишљење*« умножава вијуге на мозгу.

У људи који се умно занимају, мишићи су танки, меки, слаби, а у каквог бравара или копача мишићи су јаки, чврсти и снажни. Одношај је мозга у ових људи такође различит и неједнак. Сравнимо мозак великог мислиоца *Гауса*, са мозгом обичног здравог радника, то ћемо одмах разлику на први поглед увидети. Мозак је у последњег у вијугама тако прост и једноставан, као год што је и његова радња проста и једноставна била. Мозак пак славног математичара и астронома, који је непрестано и хладно о формулама математичким мислио — те тиме неумрлу славу стекао — одликује се својим многобројним вијугама, које су

безбројно на површини мозга једно у друго наслагане, и готово у пола их више има него у радника. Што се тиче састава, то су обадва мозга једнака, но само је у појединостима грдна разлика.

Исти одношај находимо и у животињском царству. У животиња које у животу морају више да напрежу свој мозак, и број је вијуга много већи, него у оних животиња које простије живе, без напрезања мозга. Псето које с човеком непрестано у друштву живи и које се непрестано умно напреже, има много више таквих вијуга на површини мозга, него његова браћа: курјак и лисица, који нису тако интелигентни. Да се мозак у својој количини не умножава телесном културом и добром негом, као оно јабука у нашој бапти, која бива културом и негом већа и лепша, о томе нас може најбоље уверити наша домаћа мачка, која непрестано носи карактер дивљаштва у себи. Лав, који у дивљаштву мора свој оштри ум и пажљивост на то да употребљава, да би храну набавио, има на мозгу много више вијуга, него мачка која без икакве муке и рада своју храну добија и која је душевно и телесно лења и немарна. Она је у интелигенцији много иза пса заостала, а и човеку је невернија и неоданија.

Као што је маса и величина мозга од уплива за душевну и умну способност, али не од безусловног уплива, (јер би онда во — чији је мозак по маси већи — паметнији био од човека) тако исто су и вијуге на мозгу нужније, ал не безусловно потребне у нижих животиња, те да би животиња способна била за какву душевну радњу.

За то нам је најбољи пример дабар. Он живи у друштву, споразумева се са својим сродним, има нечувену разборитост и вештину за зидање својих стаја. Инсекти немају свога потпуног мозга, а помоћу чега мисле, видећемо сад.

Једна аустралиска животиња која се зове *Diabolus ursinus* врло је прождрљива и грабљива. На мозгу те животиње врло је развијена предна страна, на којој стоје нерви за мирисање. Њен се мозак дели у три дела, на: »предњи«, »средњи« и »стражни« који је на површини са свим гладак и раван. Тако су исто и у инсеката, органи за осећање веома развијени. Они органи који су веома потребни, имају више и нервне масе у себи. Ова три одељења мозга представљају у својој форми три нервна чвора, који изгледају као ганглиони ланац у зглавकारа. Такве се животиње не могу никако да упитоме; па према томе а и према саставу горњи добио је име »медвеђи ђаво«. Ма како га чували и неговали у ропству, нисмо никако у стању његово рђаво расположење и грозну љутину да ублажимо, никад неће да зна за онога који га храни, поји и негује, него шчена свога чувара од кога све до-

бија, са онако истим непријатељством и помамношћу као и свако друго створење које се њему приближи. Поред овакве грозне јарости, опет је за то глуп и лењ. Он спава у најмрачнијем ћошку свогакавеза, а чим опази да ко год долази, одма почне зубима да шкрипи и да се спрема на непријатеља. У тој љутини показује *једину душевну радњу* за коју је способан. Он је дакле зглавкарима подобан. Сваки се може опоменути, како се грозно могу љутити: муве, пчеле, осице, стршљени; даље, на грозне битке рогача, паука и скакаваца. Доиста је тешко о душевном животу у животиња јасан појам добити; али свакако мора се разлика поставити између животиња које помоћу *ганглија* мисле, и између таквих које мисле помоћу *мозга*. Прве зависе многоод спољног утицаја, јер кад се једном раздраже, оне продужују непрестано и све дотле, докле их или каква друга драж не прекине, или док се свим не уморе. Ово доказује не само њихова безгранична јарост него и прекомерна прождрљивост, јер кад једном вољу за јело добију, онда се не могу лако да окану. У тражењу хране види се да имају потпуног предумишљаја, свести и воље, јер место ма како да је удаљено, они га опет нађу и врате се итд. *Реклам* мисли да ту нека чулна драж ностоји, али се данас у опште држи, да животиње помоћу своје интелигенције и предумишљаја своје послове на најсвеснији начин врше, као што смо то видели из многобројних примера које сам напред навео.

То исто налазимо и код животиња са мозгом, али које немају вијуга на истоме. Медвеђи је ђаво за то глуп и лењ у ропству што не може спољашњи надражај у кавезу да изврши, те се зато безгранично љути и бесни, јер му је сваки упечаток у кавезу непријатан; нема дакле за душевну самосталност развијених вијуга на мозгу. Што је већи и замршенији умни рад, то мора више и вијуга бити, као што смо то код Гауса и радника видели.

Важност сиве коре на мозгу можемо још из многобројних преплетених крвних судића увидети, који ју с храном снабдевају. Ови судићи још на приличној даљини прелазе у влакнасте који се на сивој супстанцији распростиру. Од ових многобројних судића добија супстанција своју сивасту боју. Ова кора није једноставна, она се у саставу своме састоји из 4—6 слојева. Они се разликују један од другог тавнијом и јаснијом бојом, и већим и мањим бројем нервних ћелија. Искуство нам још на послетку и то доказује, да злоупотреба и прекомерни душевни рад промењује ову сивасту супстанцију. Као год што прекомерно напрезање мишића, који немају довољно одмора и хране, почну да опадају и мршаве, тако исто бива и код мозга. Прекомеран умни рад и неуморно напре-

зане мозга (а још ако се који рђаво храни) произ-
рокује да сиваста супстанција побледи, њена се де-
бљина у пола вромени и опадне, те тако на том ме-
сту при отвору мозга на лешини нађемо водњикаву
и влажну течност. Вода дакле попуни место ишчез-
нуте супстанције. Постепеним ишчезавањем и тропе-
њем сиве супстанције, опада и мишљење, и наступи
умор, нејасност, глупост па и лудило. Таквих жало-

ених примера имамо доста на људима, који су се пре-
комерно умно занимали. Сетимо се песника Хелде-
рина и Ленауа, као и музичара Шумана. Људи који
се рђаво хране, губе сивасту супстанцију, а њеним
губљењем опада и мишљење.

Мозак треба гајити и неговати као и сваки други
орган.

УМНО ВАСПИТАЊЕ

од

ХЕРВЕРТА СПЕНСЕРА

(НАСТАВАК ИЗ ДЕВЕТЕ СВЕСКЕ*)

Истинским васпитањем може се занимати само
прави филозоф. Али расудите сами, чему се можемо
надати од увођења филозофског метода! Код нашег
слабог психолошког знања и поред потпуног незнања
наших учитеља у том погледу, каква успеха може
имати система, чија је основа психологија?

Разочарање је произашло отуд, што су принципи
Песталоција били помешани с формама, у којима су
били остваривани. Услед тога, што поједини планови
нису задовољили очекивања, изгубила је кредит и
доктрина, сједињена с њима: нико се није потрудио
да испита, да ли су ти планови сагласни с доктри-
ном. Пошто људи обично суде не по апстракцијама,
већ по конкретности, то је и теорија, због лоше при-
мене, била осуђена. Исто би то било да су први
безуспешни покушаји, да се построји парна машина,
примљени за доказ, да пара никако не може ни бити
употребљена као покретна снага. Ваља непрестано
имати на уму, да Песталоције, ма да је имао право
односно својих основних идеја, могао је не имати
право у свима применама својих идеја. Песталоције,
— као што о њему говоре чак и његови поштоваоци —
био је човек једностране природе, човек код кога је
више било тренутне проицљивости но систематичке
мисли. Он је први пут имао успеха у Станцу, када код
себе нити је имао књига нити других каквих средстава
обичног учења, и када је једини предмет његове
пажње било да дозна, каква су знања била потребна
његовој деци, и како се ново знање најбоље може
да сједини са знањем које се већ има.* За своју снагу
он понајвише има да благодари не мирно-смишљеном
плану култивисања, већ дубокој способности саосе-

ћања, које му је давало јасан и жив појам о дечи-
јим потребама и тежњама. Њему је недостајало ве-
штине да логички разради истине, до којих је, од
времена на време, долазио на тај начин; и у том
односу он је много оставио својим помоћницима —
Крвзу, Тоблеју, Вусу, Нидереру и Шмиту. Због тога
се у појединостима његових сопствених планова, и
планова што су их склапали његови помоћници —
налази много незрелог и несмисленог. У својој си-
стеми дечије собе, или у „Руководству за матере“,
он почиње прегледом и преређавањем разних делова
тела, за тим одређује њиов међусобни положај, и —
на послетку — њиову свезу; да све ово није сагла-
сно са почетним ступњима умнога развијања — није
мучно доказати. Његов процес обучавања матерњем
језику, путем формалних упражњавања у значењу
речи и у састављању периода — са свим је некористан,
и води само губитку времена, труда и задовољства
учениковог. Задаци из географије, што их је пред-
ложио, са свим нису песталоцијевски. Често тамо где
су његови планови у суштини својој здрави, они или
нису потпуни или су искварени каквим уметнутим
остацима старе системе. По томе, безусловно усва-
јајући опште доктрине Песталоцијеве, ми опет за то
тврдимо, да не разборита примена појединости њего-
вог метода може много зла да донесе. Људи вазда
показују склоност да канонизирају форме и споља-
шњост, која спроводи велике истине, што су им за-
вештани; они уклањају свој ум пред пророком, и
сваку његову реч усвајају као безусловну истину; они
вазда у одећи идеје гледе саму идеју. Стога је нужно
нарочито нагласити разлику међ основним принци-
пима песталоцијевске системе, и међ средствима, што
су предложена за њиову примену, јер док је једно
потпуно основано, дотле друго ништа друго није, већ

*) Непажњом пређашњег коректора заузео се био овај
рукопис, те је преводилац умољен да на ново изради оно што
је још нештампано остало. Ур.

www.uns.edu.rs
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

стина нормалног курса. Ваља само погледати на стање нашег знања, па да се уверимо да је истина што мало час рекосмо. Пре, но што се метод васпитања доведе у сугласицу са развитком способности, нужно је бар колико толико објаснити себи *како* се развијају те способности.

До сад смо у том погледу стекли само неколико општих појмова. Ти општи појмови треба да буду разрађени у појединостима, треба да се претворе у безбројну количину специфичних поставака — пре, но што узмогнемо рећи да смо овладали *науком*, на којој треба да се заснује *вештина* васпитања. А онда, када потпуно буду објашњене комбинације духовних сила, остаје још да се од многих путева, што воде вежбању тих сила, изабере пут, који се најбоље слаже с природним начином дедања тих сила. Очевидно да се не може ни претпоставити, да су и најбољи од наших метода обучавања — истински методи, или да су се бар приближили томе.

Имајући на уму ту разлику међ принципима и међ практичном страном Песталиоцијеве системе, и уважавајући напред споменуте узроке, због којих практична страна мора да има својих недостатака — читалац ће разумети прави значај оног незадовољства, што су га исказале неке личности поводом те системе; он ће разумети, да остваривање Песталиоцијевих идеја још напредује. Али ако би, на основу реченог, претпоставио, да је то остварање још немогуће, и да за сада све силе ваља употребити на претходна испитавања — то ми одговарамо, да, ма да је немогуће да се достигне савршенство у суштини и облику васпитних планова, док се не изради рационална психологија, ипак је могуће емпирички приближити се савршенству, уз помоћ неких руководних принципа. Да би био приуговорљен пут за даља испитивања, ми ћемо пошито да изложимо те принципе. О неким од њих ми смо до сада већ говорили, више или мање; али није никаква штета изложити их овде поново у логичкоме реду.

1.) Људи су се вазда, више или мање, слагали с истином, да при васпитању ваља ићи од простог сложене; истина, то је вршено не потпуно свесно, и начело није ни најмање систематски примењивано. Ум се развија. Слично свему што се развија, он од једнородног прелази разноврсноме; а нормална система васпитања треба да буде објективна копија тог субјективног процеса, и да иде истим путем. Сем тога, при сличном тумачењу излази на видик, да је примена те формуле много пространија, но што се чини на први поглед. А то с тога, што *основа* исте формуле тражи, да се од простог сложене иде не само у излагању појединих врста знања, већ и у излагању целокупног знања, узетог као целина. С почетка ум

се састоји из мало радних способности, доцније излазе на видик и друге способности, и тек на послетку видимо једновремену радњу свију способности; из тога следује, да учење треба да отпочне с малим бројем предмета у исто време, и потпуно да дође до свију предмета. Васпитање треба да прелази од простог сложеном не само у појединостима, већ и у целини.

2.) Развијање ума, слично сваком другом развијању, јесте прелажење од неодређеног одређеном. Као и сав остали организам, мозак је развијен тек с пунољетношћу; у колико је неразвијен, у толико и радњама његовим не достаје одређености. Према томе, као и први покрети и први покушаји говора, тако су и први утисци на мисао крајње неодређени. Као што се из детињег ока, које с почетка само разликује светлост од мрака, развије временом око, које тачно разликује величине, боје, ситнице облика — тако и ум, у целини и у свакој појединој способности, отпочиње грубим разликовањем предмета и појава, и прелази све већој тачности и одређености у том погледу. Наши методи и курсови васпитања треба да су сагласни с тим општим законом. Увести тачне идеје у необраћен ум било би немогуће, и, ако би баш и било могуће, не би ваљало тако чинити. У ранијим годинама можемо, до душе, саопштити оне речи и реченице, у које су обучене те идеје; и наставници који обично тако и раде, мисле, да кад су те форме тачно научене, да су тада задобивене и идеје, чији су израз те форме. Али неколико питања само, задатих ученику, доказаће противно. Видеће се да он спомиње речи, чија значења врло мало или ни мало не појима, или ако и има неког разумевања, то је веома мутно. Тачна одређења, својствена савршењем знању, доступна су у толико, у колико намножавајуће се искуство даје материјала за одређене појмове, — у колико се посматрањем из године у годину дознаје за мање опасне атрибуте, којима се одликују предмети и процеси, до тог доба мешани међ собом, — у колико свака врста предмета и појава постаје добро позната, путем понављања истих случајева, — у колико се у уму тачно може да одреди узајамно утицање многобројних односа једних на друге. И према томе, у васпитању морамо се задовољити, с почетка, најповршнијим појмовима. Ми смо дужни старати се, да те појмове поступно објаснимо, олакшавајући задобијање искуства, које би у почетку исправљало најгрубље погрешке тих појмова, а доцније остала, мање значајна грешења.

3.) Начело, да при својим лекцијама треба да почињемо конкретним а да завршимо апстрактним, изгледа да је у неколико понављање првог од претходних принципа. Али ипак треба га споменути, ма-

кар само с тога да би показали, како је у извесним случајима дејствителност проста, а у другим опет — сложена, и с тога се у том односу често налази на грешења. Многи мисле да опште формуле, којим људи исказују читаве групе појединости, и које су јако упростиле појимање тих појединости, сједињујући неколико членица у једну — могу да упросте и дечије појмове. Они заборављају, да је општавање просто само поређење читаве масе појединих истина; да је оно сложеније од сваке те истине, узете засебно; да општавање може да олакша памћење и да помогне суђењу само тада, кад су многе од тих појединих истина већ задобивене, и да свака апстракција мора бити неразумљива уму, који још није усвојио те поједине истине. Мешајући тако две врсте упрошћавања, учитељи постојано греше, износећи на средњу своја „основна начела“; такав начин радње, ма да се то на први поглед не примећава, у суштини се разлика с првим правилом, које тражи да се ум с начелима упознаје посредством примера, и тим путем да се иде од појединог општем, од конкретног апстрактноме.

4.) Васпитање детета треба да је сагласно с васпитањем човештва, кад се ово разматра у целини с историјске тачке гледишта. Другим речима, генезис знања у појединој личности треба да се врши оним истим путем, каквим је вршен генезис знања у човештву. У самој ствари, тај принцип излази сам собом на средњу путем закључка: пошто оба та процеса нису ништа друго до процеси развића, и пошто се оба врше по једним истим општим законима развића, о којима смо више говорили, то се они морају slagати међ собом. Тим не мање, ова специјална паралела има значаја због засебног руководства, које она даје. Друштво је за њу обавезано, као што се вели, Огисту Конту, и ту тачку његове филозофије можемо примити, не усвајајући — при свем том остале његове поставке. Ту доктрину могу да докажу расуђивања од две врсте, са свим независно од сваке апстрактне теорије; свако од тих расуђивања довољно је, да се доктрина постави. Једно од тих расуђивања може се извести из закона о наслеђу, узетог у најширем смислу. Ако је истина, да се код људи налази на једнакост с прецима, како по спољном изгледу, тако и по карактеру; ако је истина да се неки умни појави, као п. пр лудило, понављају у извесним поколењима исте породице, и у истим годинама; ако, прелазећи националним типовима од индивидуалних случајева, где закон силно помрчава тиме, што се црте многих умрлих предака помешају с цртама неких живих — ако приметимо, да контрасти међ народностима остају стални из века у век; ако се опо-

менемо, да сви ти засебни типови произлазе од једног општег корена, да је дакле садања тако драстична разлика морала произаћи од промене оних прилика, које су дејствовале на доцнија поколења, од којих се свако предавало својим потомцима та накупљена дејства; ако опазимо, да је та разлика сада постала органска, тако, да ће француски дечко остати француски, па макар га на страни васпитали, и ако се покаже да општи факт, објашњен таким примерима, важи за сву природу, не искључујући ни разум, — онда се може закључити, да ако је род људски различна знања задобио извесним путем, онда и у детету мора понићи склоност да задобије иста знања, у истом поретку. И кад — шта више — тај поредак не би био особито важан, васпитање би било олакшано тиме, што би индивидуални ум ишао истим путем, каквим је ишло цело човештво. Али поредак је тај и сам по себи важан; и по томе васпитање неопходно мора да буде понављање цивилизације у малим размерима. Могуће је доказати како то, да је историско следовање у главним цртама било неопходно, тако и то, да узроци, што су одређивали тај историски процес, примењују се на дете, као год и на народе. Не набрајајући те узроке, довољно је споменути само то, да ум човештва, стављен посред појављања, које је он старао се да појми, дошао је — после безбројних употребљивања, апстракција, искуства и теорија — до садањег знања сваког предмета особеним путем; даље, могуће је рационално закључити, да је међусобни одношај међ умом и спољним појавима такав, да то знање није било могуће достићи другим путем; и по што се ум сваког детета налази у истом односу према спољним појавима, то је и за њега то знање достижно само и једино тим путем. И тако дакле, при одређивању правога метода васпитања ми се можемо управљати испитивањем метода цивилизације.

5.) Један од закључака, на које доводи, такво испитивање, састоји се у томе, да код сваке врсте знања треба да идемо од емпиричнога рационалноме. На првим ступњима прогреса у човештву, свака се је наука развила из одговарајућег искуства. Како поједина лица, тако и у целини ми се подједнако подвргавамо неопходности, да апстрактно идемо посредством конкретнога; резултат је тога тај, да практика и опити, с њиним емпиричким општавањима, неизбежно претходе науци. Наука је организовано знање, а пре, но што знање може бити организовано, оно мора бити задобијено. Према томе, свако изучавање мора имати чисто експерименталан приступ; расуђивање може отпочети тек тада, кад је већ приурочена системна припрема од посматрања. Као пример примене тога правила можемо навести новији обичај, да се граматика учи тек пошто се

претходно упозна с језиком, а не пре; али обичај да пртање буде као неки увод о перспективи. Даље примене тог правила биће споменуте на свом месту.

6.) Други закључак из напред споменутог општег правила, закључак, чија се важност не може довољно исказати — састоји се у томе, да при васпитању процес саморазвића треба да је остварен до последње крајности. Децу би ваљало руководити тако, да она врше своја сопствена испитивања и да изводе своје сопствене закључке. Требало би им *говорити* што мање, а што већма наводити их на сопствена *открића*. Човештво је ишло напред једино путем самообразовања, и успех самоука постојано доказује, да ум, да би се добили што бољи резултати, треба да иде приближно тим путем. Људи, који су у нашим школама васпитани на обичан начин, и који претпостављају да се дух може само тако развијати, мисле да нема никакве наде од тога, да деца буду своји учитељи. Али ако они погледају на познавање околних предмета, које дете задобија у првим годинама живота без сваке помоћи; ако се сете да је свако дете самоук при учењу матерњег језика; ако праведно оцене ону опитност у животу, ону мудрост коју дете задобије сопственим средствима, ван школе; ако обрате довољну пажњу на необичну досетљивост забаченог лондонског гамена, досетљивост која се исказује свуда, где само дечко може да примени своје способности; ако даље помисле на ону масу умова, који су се без сваке помоћи успешно борили не само с тајнама наше нерационалне системе, већ и са гомилом других препрека — ако размисле о свему томе, они ће наћи да није неразуман наш закључак, по коме, ако само предмети буду представљени у потребном поретку и форми, сваки ће ученик и с најобичнијим способностима извршивати све оно, што је даље потребно и сам, без велике туђе помоћи. Ко, пратећи непрекидна посматрања, и испитивања и закључке, који бивају у дечијем уму, или пазећи на оштре његове примедбе о предметима, који не излазе из граница његове способности — ко није приметно да те саме способности, ако само систематички буду управљене на предмете, који се налазе у једном и истом реду, помажу њему да позна предмете без стране помоћи? Неопходност да се непрестано објашњава произлази од *наше*, а не дечије глупости. Ми одвраћамо његову пажњу од чињеница које га интересују, и које он усваја сопственим силама. Ми му дајемо факта, веома сложена за његово појимање. Видећи да дете не прима добровољно та факта, ми их силом утурамо у његов ум, посредством претње и казне. На тај начин, одбијајући га од знања у коме оно осећа потребу, и давајући му знање које не може оно само да прекува, ми његове

способности доводимо у неко болесно — ненормално стање и пораћамо одвратност к знању у опште. А после свега тога, када дете ништа не може да појми без објашњавања, и када постане пасиван прималац наших обучавања — делом с тога, што смо ми сами изазвали ту тупу лењост, а делом и с тога, што сво то учење оно и не разуме — ми закључујемо, да васпитање мора ићи тим путем, а никојим другим. Ми смо сами, својим методом, створили безпомоћност, и после говоримо како се без тог метода не може, јер друге помоћи нема. И по томе јасно је, да искуство педагога не може с основном побити систему, што је ми предлажемо. А ко појми то, појмиће и то, да безопасно можемо следовати дисциплини природе до самог краја, да, при вештом поступању, до зрелих година можемо сачувати способност саморазвића првих периода детињства, да се само тим путем могу јавити силне снаге и сјајна делатност.

7.) Да би се потпуно испитао ма какав учебни план, ваљало би ставити питање: да ли он ученику доставља задовољство? При сваком колебању у избору једног или другог од начина, који се слажу са више-споменутим принципима, ми се безопасно можемо ослонити на овај критеријум. Па чак и у том случају, када извесни курс теориски изгледа да је најбољи, али изазива мање интереса по други, ми треба да га одбадимо; јер више се можемо ослонити на умне инстинкте дечије, но на наше теорисање. Односно познавачких способности потпуно се можемо ослонити на општи закон, да је, при обичним приликама, корисна радња, која доставља задовољство, а некорисна она што производи бол. Ма да се до сада мало покравала томе душевна природа, инак умна природа или бар они делови њени, који се у детету показују, слажу се с тим законом готово безусловно. Одвратност према овом или оном занимању, које обичног учитеља доводи до беса, никако није урођена, већ произлази од неразумности системе обучавања. Феленберг вели: „Из искуства сам се уверио, да је *лењост* младежи толико супротна њеној природној склоности к раду, да свагда мора бити сједињена с каквим органским недостатком, ако не произлази из рђавог васпитања.“ А произвољна делатност, којој су тако склона деца, није ништа друго већ израз задовољства, које долази од корисног упражњавања способности. Истина да неке од виших духовних сила, које су до сада још мало обрађене у човештву, и које, доведене до вишег ступња, састављају достојање само ретких умова, — истина да су те више духовне силе неспособне за она усиљавања, која се траже од њих. Али при нормалном васпитању упражњавање тих способности, због њихове сложености, долази на послетку; и с тога

о њима нема говора док ученик не достигне онај узраст, када се може прибећи и даљим побудама. Али за све ниже способности нормални се подстрекач састоји у непосредној наслади, која је последица радње, и при рационалном методу тај подстрекач треба да је једини. Ако се мора и другом прибећи, онда је то доказ да се налазимо на лажном путу. Свакодневно искуство доказује да се вазда може наћи метод, који изазива не само интерес већ и насладу; и свагда се показује да је баш то метод, који је најрационалнији и у свима другим односима.

За већину наши руководни принципи од мале ће вредности бити, ако остану у тој апстрактној форми. С тога ћемо од теорије васпитања да пређемо на њену практику, те да тако на примеру покажемо каква треба да је примена основних принципа.

Песталоције се је свагда придржавао тога мњења, да све врсте васпитања треба да почињу од колевке; и то мишљење, од тог доба, све већу владу задобија. Ко је са најмањом пажњом пратио радознали поглед дечијих очију, када оно (дете) посматра предмете у својој околини, тај зна да васпитање већ почиње у тим годинама, независно од тога да ли ми мотримо и руководимо исто васпитање, или не; он зна и то, да оно прихваћање свачега, што само дође под руку, оно ослушкивање, с напрегнутим слухом, сваког звука — да су све то само први знаци оних способности, помоћу којих ће да се открију невидљиве звезде, да се изумеду машине, да се створе велики производи живописа, да се склапају симфоније и опере. Пошто је та радња умних способности у самом почетку још произвољна и неизбежна, то настаје питање: да ли је нужно да се дете снабде разноврсним материјалом на коме ће оно вежбати своје способности, — и на то питање може се само позитивно одговорити. Али, као што смо већ спомињали, примити теорију Песталоцијеву још не значи примити и практику његову. Да неведемо пример. На једном месту он вели:

„Буквар би, по томе, требао да садржи све гласове језика, и у свакој породици требало би децу приучавати тим гласовима од најранијег детињства. Дете, што учи буквар, понављало би гласове сисанчету у колевци, док ово још није способно да ма шта искаже, и тако би се у његов ум дубоко заронили ти гласови, путем честог понављања.“

Додавши оване и његове предлоге, изложене у „Руководству за матере“ у коме он као предмет првих лекција ставља имена, положаје, свезе, број, каквоћу и корист, делове тела — увиђамо да Песталоције није могао склонити разуман план, јер његови појмови о почетном развићу ума ни мало нису били зрели. Да промотримо план, који прописује психологија.

Најпростији осећаји, који се не могу даље да разлажу, осећаји што их производи судар, светлост, звук итд. — то су први упечаи, које ум може да усвоји. Очеvidно је да сложени облици сазнавања не могу постојати, кад још нема оних саставака из којих су сложени. Идеје о форми не може бити, док се ум, бар у неколико не упозна са ступњима и каквоћом светлости, или са разним ступњима супротности, разноликости; јер, као што је познато, ми за облик сазнајемо само посредством разноликости светлости и посредством разноврсних супротности. Исто тако није могуће упознати се са сложеним звуцима, док нисмо привикнути на оне једносложне звуке, из којих се сложени састоје. Исто тако мора бити и у свима другим случајима. И тако, следујући неопходном закону прогресивног прелаза од простог сложеном, малом детету треба да дамо довољну количину предмета, који представљају разне ступње и разне врсте контраста, — довољно предмета, који дају светлост различне каквоће и снаге, и довољно звукова, који су противноложни по сили, дијапазону и тембру. У колико се овај априористички закључак потврђује детињим инстинктима, увидеће сваки ко се само опомене раздраганости, са којом дете куди и оговара своје играчке, или посматра светлу дугмад на братовој хаљини; како сву пажњу своју усредреди на посматрање нацртаног предмета, за који, чим може само да говори, каже да је „лепо,“ једино с тога, што су боје дречеће; како се смеје говору и причању његове чуварице, и у опште сваком звуку, који до тада није чуло. На срећу, обични појави детиње собе доста потпуно задовољавају прве захтеве васпитања. До душе, доста још остаје неиспуњено; и да се то испуни, много је важније, по што се на први поглед чини. Свака способност, у време произвољне радљивости, која прати њезин развитак, одарена је могућношћу да живље прима упечатке, по у икојој другој перијоди. Сем тога, пошто ти најпростији елементи треба да се оснаже, и пошто то њено оснажење, ма кад оно да буде, потребује извесно време — то економија тражи да се на то употреби први перијод детињства, када друга умна радња још није могућа. Не треба ни то сметнути с ума, да се нарав и здравље подједнако усавршавају од постојаног задовољства, које произлази кад се дете снабдева упечацима, које оно онако жудно усваја. Кад би имали сувишног места, могли би обратити пажњу на нека правила, по којима би ваљало да се управљају та најпростија усвајања. Али овде треба да се задовољимо тиме, да свака таква помоћ — признајући општи закон развића од неопредељеног одређеном — мора дејствовати на основу правила, по коме при обрађивању сваке способности треба истаљвати

уништити, драстично - супротне; из тога сљедује, да пре свега треба снабдети дете звуцима, веома различитим по јачини и каквоћи, бојама са свим различним једна од друге, и супстанцијама, које ни мало не личе

једна на другу по тврдоћи и материји, и у свима тим случајима прогрес ће се састојати у томе, што ће се мало по мало ићи упечацама, који су међусобно сроднији и сличнији.

(Свршиће се)

БЕЛЕШКЕ О ПРОСВЕТИ И ШКОЛАМА

Једна справа за наставу познавања домовине

Пре кратког времена била је у јенском педагошком семинару изложбица неких справа удешених за очигледну наставу из познавања домовине, као: справе за мерење путова, за мерење колико падне кише на земљу за неко време итд. Међу тим справама јако се допао један *точак за мерење путова*, и о овоме ћемо да упознамо овде читаоце овог листа.

Точак, о коме је реч, удешен је тако просто и лако, да њиме може владати свако дете гурајући га испред себе десном или левом руком, а да му то не смета у ходу баш ни мало. Може се човек њиме служити и кад је блато и кад је снег. С овом справом може врло тачно да се измери, колико који друм износи у дужину, колико је које место (село или варош), ако се налази поле права која улица или прав друм у њему. Исто тако за врло кратко време може се деци са свим очигледно објаснити, колики је километар, колики је ектар итд. — т. ј. ту ће се изгубити онолико времена колико је коме, како већ корача: брже или спорије, потребно, докле пређе извесну просторију.

Точак који је изнет био на изложбу, није имао више од 2 метра у обиму. Врло је солидно израђен од гвоздја и тако лак да не износи више од $2\frac{1}{4}$ килограма (од 1 оке и $303\frac{1}{8}$ драма), те тако може се носити са свим згодно било на рамену било на руци. Кад се дакле окрене точак само један пут, онда се прешло 2 метра пута, а кад се окрене 500 пута, онда

је прешао 1 километар пута. Има једна значка, намештена на периферији точка, која показује кад се точак окрене један пут; а ако се хоће лакше да зна, колико се пута кад точак окренуо, не пазећи на свако довршено окретање, онда треба набавити *справу за бројање*, као што их данас има н. пр. у парним и другим млиновима итд., и утврдити је за осовину точка, па ће она место нас бројати, колико се пута точак за које време буде окренуо.

Онај који је изнашао ову справу (а то је: *Е. Пилц*) није мислио да се њоме мора свуда заменити оно што се у настави познавања домовине тражи да деца сама корацима мере дужине друмова, улица итд., него је ова справа удешена за то: једно да се контролише је ли тачно корацима измерено ово или оно, јер ако није, справа ће ова одмах показати колика је погрешка, а друго да у неким приликама замени премеравање корацима. Осим овога двога, овом се справом, као што поменусмо, могу тачно и очигледно да представе деци већа удаљења и веће површине. И најпосле, ова се справа може врло добро да употреби у вишим разредима основне школе у геометријској настави, а нарочито у геодетским задацима, а и већим школама неће бити на одмет.

Овај точак може да се поручи код »*Maschinenbauer-a E. Pretsch-a* у Јени (Jena) за цену од 7 марака (око 9 динара) и то без оне справе за бројање.

ПРОСВЕТНИ ДОБРОТВОРИ

Одбор фонда за помагање сиромашних ђака свију школа у Смедереву приредио је 19. Фебруара тек. год. „Беседу са Игранком« с тим да се сав приход утроши на облачивање оделом сиромашних ђака о „врбци«. На ту циљ подарили су:

1. Антон Кохаут солар 20 дин., 2. Сава Станковић гент 12., 3. Коча Белл-марковић начелник окр. 12., 4. Бранко Ж. Јевремовић трговац 12., 5. Петар Живановић трговац 12., 6. Риста Петровић трговац 12., 7., Павле Станишић трговац 15., 8. Владислав Трукли апотекар 12., 9. Мика М. Поповић писар 12., 10. Алекса Спасић секретар посланства 12., 11. Сартори и Озмо трговци 12., 12. Василија А. Христуло 10., 13. Јовица Барловац трговац 10., 14. Ђока Павловић члан касацион. суда 10., 15. Стеван Кузмановић трговац 8., 16. Коста Шпартал писар 6., 17. Коста Брашован трговац 6., 18. Димитрије Јовановић ђумрукчија 6., 19. Таса Марковић трговац 6., 20. Јанаћије Константиновић трговац 6., 21. Мијајло Станишић трговац 6., 22. Петар Максимовић адвокат 5., 23. Јован Тадић трговац 5., 24. Обрад Ђукић казандија 5., 25. Димитрије Драговић терзија 5., 26. Јоца Нешић трговац 5., 27. Драгољуб Угричић инжињер 5., 28. Ђока Димитријевић намуклијаш 5., 29. Игњат Јунг бравар 5., 30. Стеван Марковић трговац 5., 31. Давид Симић комисионар 5., 32. Марко Марковић трговац 5., 33. Цветко Ђорђевић трговац 5., 34. Никола Караца трговац 5., 35. Васа Поповић комисионар 5., 36. Аксентије Радосављевић свештеник 4., 37. Милутин Ђурић писар 4., 38. Коста Николић амбарчија 4., 39. Адам Стојановић дуванчија 4., 40. Коста Васиљевић трговац 4., 41. Павле Стевановић трговац 4., 42. Јосиф Хасон трговац 4., 43. Сава Јанковић трговац 4., 44. Никола Ђирић писар 4., 45. Димитрије Ђорђевић трговац 4., 46. Тодор Огњановић председник 4., 47. Томанија Андоновића учитељка 4., 48. Ђорђе Величковић трговац 4., 49. Димитрије Димић дуванчија 4., 50. Мика Величковић трговац 4., 51. Љуба Марковић трговац 4., 52. Франц Крисбах воденичар 4., 53. Јован Флорић рачуновођа 4., 54. Риста Цветковић трговац 4., 55. Алекса Адамовић професор 4., 56. Марко Жарковић дуванчија 4., 57. Катарина Дугалића 4., 58. Цветко Јовановић трговац 4., 59. Пестор Ристић ђакон 4., 60. Коста Ивановић бравар 3., 61. Јанко Караматић учитељ 3., 62. Гаврило Ђорић трговац 3., 63. Анта Љотић писар 3., 64. Павле Шувако-

вић учитељ 3., 65. Пера Ђорђевић писар 3., 66. Јован Максимовић трговац 3., 67. Крста Баћевић сарач 3., 68. Петар Величковић трговац 3., 69. Јанко Пауновић поручик 3., 70. Стеван Мишковић чиновник 3., 71. Таса Мацић трговац 3., 72. Коста Николић кмет 3., 73. Коста Ђорђевић дуванчија 3., 74. Јован Алексић трговац 3., 75. Јован Путник 2., 76. Љуба Остојић мајор 2., 77. Стеван Вељковић кмет 2., 78. Аврам Сасон трговац 2., 79. Мијајло Јовановић писар 2., 80. Светозар Јањић писар 2., 81. Иван Лазаревић предавач 2., 82. Аврам Мишулан трговац 2., 83. Мајер Барух трговац 2., 84. Глиша Барутлић лимар 2., 85. Драгољуб Љотић брзојавник 2., 86. Сава Кочић 2., 87. Димитрије Павловић сарач 2., 88. Новак Савић професор 2., 89. Димитрије Стојановић берберин 2., 90. Јован Вулетић суплент 2., 91. Таса Ђорђевић извршитељ 2., 92. Катарина Богдановића учитељка 2., 93. Марија Балаицкова учитељка 4., 94. Катарина Ристићева учитељка 2., 95. Ђока Кирковић учитељ 2., 96. Тоша Радичевић писар 2 дин. и 50 пара. 97. Димитрије Делијанић ђак 2., 98. Војислав Крупезевић ђак 2., 99. Саломон Хаскије трговац 2., 100. Смиља Спасићева 2., 101. Анта Штрбић економ 2., 102. Ђока Карापавловић 2., 103. Пера Ц. Митровић трговац 2., 104. Васа Даниловић ђак 1., 105. Мијајло Аранђеловић механичија 1., 106. Милија Милијић ђак 1., 107. Милица Петровићева 1., 108. Лука Лукић адвокат 3., Осим ових послали су: 109. Живко Радивојевић из Беча 11., 110. Ђока Нешић трговац 2 дин. и 20 пара. 111. Вожа Боли трговац 2 дин. и 20 пара. 112. Светозар Стефановић чиновник 2 дин. и 20 пара. 113. Риста Данић писар 2 дин. и 20 пара. Свега 515 дин. 30 пара.

Од ове суме утрошено је око приређивања „беседе“ 142:30 динара.

Из капитала фонда узетих 128:60 динара са остатком од добивене суме на беседи 373 динара утрошени су на 16 одела мушких (капут, панталоне, прелук, капа и ципеле) и 13 женских одела (хаљина, шестир и ципеле).

Г. Св. Пешковић трговац послао је одбору 8¹/₂ рифи памучне материје, која је подељена међу два ученика ниже смед. гимназије.

Свима именованим лицима изјављује се свесрдна захвалност на добру које су учинили сиромашној омладини која се учи.